

160503

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**III. SELİM DÖNEMİ
ASKERİ VE EĞİTİM ALANINDAKİ ISLAHAT
HAREKETLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Adem TUTAR

HAZIRLAYAN
Sema YELİ

ELAZIĞ-2005

160503

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

III. SELİM DÖNEMİ ASKERİ VE EĞİTİM ALANINDAKİ ISLAHAT HAREKETLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Bu tez 27.9/2005 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Tez yöneticisi

Yrd. Doç. Dr.
Adem TUTAR

Üye

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Sami KILIÇ

Tasdik Olunur.

Doç. Dr. Ahmet AKSİN

Müdür

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

III. SELİM DÖNEMİ ASKERİ VE EĞİTİM ALANINDAKİ ISLAHAT HAREKETLERİ

Sema YELİ

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

2005, Sayfa :VIII + 71

III. Selim Osmanlı Devletini eski gücüne kavuşturmak için Batı'ya dönük ıslahatlar yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu ilk köklü ve geniş çaplı yenilik hareketi yeni düzen anlamına gelen Nizamı Cedid'dir.

Nizam-ı Cedid adıyla başlayan yenilenme ve yeniden yapılanma girişimlerinin masraflarının karşılanması için İrad-ı Cedid Hazinesi kurulmuştur. Nizam-ı Cedid'e subay yetiştirmek ve yeniliklerin kalıcı olmasını sağlamak için askeri teknik okullar kurulmuştur. Bu dönemde aynı zamanda mevcut asker ocaklarında da ıslahatlar yapılmıştır.

İlmiye sınıfında da bazı ıslahatlar yapılmıştır ama bu sınıfın yeni düzene ayak uyduramayacağının anlaşılması üzerine medresede gerçekleştirilen kısmi yeniliklerle yetinilerek müspet ilimlere dayalı yeni okullar açılmaya başlandı. Osmanlılarla eğitim-öğretim alanında yapılan bu yenilikler Batı örneğine benzetilmeye çalışılan okulların açılması şeklinde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: III. Selim, Islahatlar, Nizam-ı Cedid, İrad-ı Cedid, Askeri Teknik Okulları, İlmiye Sınıfı, Medrese, Eğitim-Öğretim.

ABSTRACT

Mastar's Degree

Military and Education Reforms in the period of III. Selim

Sema YELİ

The University of Firat

Social Sciences Institute

Main Science Branch, Of Islamic History

2005, Page ; VIII + 71

III. Selim had made reforms to return powerful days and had taken as west countries model. Nizam-ı Cedid means new order which was the first basic and first wide reforms in the Ottoman Empire. The restorations and newer orders were begun with Nizam-ı Cedid. However, İrad-ı Cedid budget was established for expenses.

Officers were educated for Nizam-ı Cedid and military technical schools were set up for permanent reforms. In this term reforms were also made in the military units.

Scientists were made some reforms; but these scientists could not understand orders very well. For this reason Medreses can be made a few reforms about these subjects. So new schools which were taught positive science were established.

The Ottoman Empire was made reforms like European schools.

Key Words : III. Selim, Reforms, Nizam-ı Cedid, İrad-ı Cedid, Military Technical Schools, Scientists, Medrese, Education-Instruction.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden yakın çağın başına kadar güçlü bir şekilde imparatorluk olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak bu durumunu giderek kaybettiğini anlayan padişahlar tahta çıktıklarında çeşitli ıslahatlar yaparak devleti eski güçlü dönemlerine getirmeye çalışmışlardır. Islahat yapmaya çalışan padişahlardan biri de III.Selim'dir.

Osmanlı Devleti'nde III. Selim Dönemi yenilikleri kendinden önceki yeniliklerden daha bilinçli ve programlıdır. Bu tarihe kadar cesaret edilememiş tarzda askeri alanda en cesur, en köklü ve kapsamlı yenilikler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. III. Selim'in ıslahatları kendinden sonra gelen yenilikçilere de örnek olmuştur.

Bu öneminden dolayı biz de, çalışmamızda III. Selim döneminde gerçekleştirilmek istenen askeri ıslahatlar ve eğitim-öğretim alanındaki ıslahatları ele aldık.

Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde askeri alandaki yenilikleri, ikinci bölümde ise Eğitim-Öğretim ve İlmiye alanındaki yenilikleri incelemeye çalışacağız.

Bu konuyu seçmemde ve bu çalışmanın meydana getirilmesinde bana yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Adem TUTAR Bey'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ASKERİ ALANDAKİ ISLAHATLAR

A. III. SELİM'İN ISLAHAT HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	11
1. Çocukluk Dönemindeki Düşünceleri	11
2. Şahzadelik ve Veliahtlık Dönemindeki Düşünceleri	11
3. Saltanat Dönemindeki Düşünceleri	13
a- Ebubekir Ratib Efendi'nin Avusturya'ya Gönderilmesi.....	15
b- Padişaha Sunulan Islahat Layihaları.....	17
B. ASKERİ ALANDAKİ ISLAHATLAR	21
1. Mevcut Askeri Ocaklarının Düzenlenmesi	21
a- Humbaracı Ocağının Islahı.....	22
b- Lağımçı Ocağının Islahı.....	23
c- Topçu Ocağının Islahı.....	24
2. Nizam-ı Cedid Ordusunun Kurulması	26
3. Askeri Teknik Müesseseler.....	34
4. İrad-ı Cedid Hazinesi	37

II. BÖLÜM

EĞİTİM ÖĞRETİM ALANINDAKİ İSLAHATLAR

A. III. SELİM DÖNEMİNDEKİ EĞİTİM – ÖĞRETİM DURUMU	42
1. Medreselerin ve İlmiye Sınıfının Durumu	42
2. İlmiye Sınıfı Islahatındaki Faaliyetler ve Medreselerin Islahı	44
3. Diğer Okulların Durumu	47
B. III. SELİM'İN KURDUĞU OKULLAR	47
1. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun Okulu	47
2. Mühendishane-i Berri Hümayun Okulu	49
3. Tıp Eğitimi ve Tıp Okulu	52
C. KİTAP TERCÜMELERİ VE KİTAPLARIN ÇOĞALTILMASI	52
SONUÇ	55
BİBLİYOGRAFYA	58
EKLER.....	63
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
C.	: Cilt
D.G.B.İ.T.	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
Gös. Yer	: Gösterilen Yer
İ.A.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDVİA	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ter.	: Tercüme
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Vb.	: Ve Benzeri
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı padişahı III. Selim, Lale Devri hükümdarı III. Ahmet'in torunu ve III. Mustafa'nın oğludur¹. III. Selim, 24 Aralık 1761 tarihinde Topkapı Sarayı'nda doğmuştur ve annesi Mihrişah Sultan'dır. III. Selim, 7 Nisan 1789 tarihinde yirmi sekiz yaşında yirmi sekizinci Osmanlı padişahı olarak tahta geçti². Yaklaşık 19 yıl kadar hüküm süren III. Selim, 1807'de yani 46 yaşında iken tahttan indirildi ve bir sene kadar yaşadıkdan sonra, 1808'de öldürüldü³.

İlk eğitimini annesi ve babasından alan Şehzade Selim, hem annesinden hem de babasından etkilenmiştir. Daha sonra ulemanın kontrolünde eğitimine devam etmiştir⁴. En değerli hocalar elinde mükemmel bir eğitim gösterilerek yetiştirildi. Yüksek din ve fen ilimlerini, Arapça ve Farsçayı öğrendi⁵. III. Mustafa bir taraftan oğlunun tahsil ve terbiyesi ile uğraşırken diğer taraftan da onu devlet işlerine hazırlamak için çalışmıştır. Padişaha göre devlet işleri çoktan beri çığırından çıkmış bulunuyordu. Bu yüzden Padişah şehzadesiyle ilgilenirken bu durumları ona anlatıyordu. Faal bir adam olduğundan vaziyeti düzeltmek için bazı şeyler yapmak gerektiğini kabul etmişti. Yapılacak işlerin başında ordunun ıslahatının gerektiğini, bunun mümkün olmadığını da anlamış ve bu hususta şehzadesine tavsiyeler vermiştir. Selim çok sonradan babasının tavsiyesini kabul edecek ve Padişah olduğu vakit Yeniçeri Ocağını ıslah edeceği yerde Yeniçeri Ocağından ayrı talimli bir ordu teşkiline teşebbüs edecektir⁶.

III. Selim 1774'te babası öldüğünde on üç yaşındaydı. Tahta geçen amcası I. Abdülhamit saray geleneklerine uyup onu kafes dairesine koydurmakla birlikte, saray içinde bir oranda özgürlük tanıdı⁷. Amcası tabiat olarak müsamahakar olduğu için Selim kafes hayatına rahat başladı ve yarıda kalan tahsiline kafeste devam etti. Dolayısıyla kafes onun için bir mektep oldu. Selim kafeste musiki öğrendi, şiire ilgi duydu, neticede

¹ Kaşif YILMAZ, " III. Selim'in Şair Kişiliğinin Yaşadığı Hayata, Devlet İşlerine ve Osmanlı'nın Batılılaşma Politikasına Etkileri", *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.684.

² Necdet HAYTA, *XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.65.

³ Yusuf AKÇURA, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985, s.65.

⁴ Enver Ziya KARAL, *Selim III. ün Hattı-ı Hümayunları*, T.T.K.Basımevi, Ankara, 1942, s.5.

⁵ Zuhuri DANIŞMAN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.II, Yeni Matbaa, İstanbul, 1993, s.103.

⁶ Enver Ziya KARAL, a.g.e., s.6 -7.

⁷ Kaşif YILMAZ, a.g.m., s.684.

önemli bir şair ve bestekar oldu. İlhami mahlasıyla yazdığı şiirleri iki yüz sayfalık divanında topladı. Ayrıca Selim Suz'i Dilara makamını da icat etmiştir⁸.

Selim, kafeste yaşarken vakit geçirmek için eski padişahların sikkelerini koleksiyon yaparak inceler. Tahta çıktığı zaman bastıracağı paranın şeklini tayin ederdi. Aynı zamanda Selim, kendisiyle temas etme müsadeseine sahip olan Türk ve gayri Türk kimselerden memleketin iç ve dış durumu ile Avrupa'nın ahvalini de öğrenmeye çalışırdı. İşlerin fena olduğunu öğrendiği zamanda kendisi tahtta olsaydı bu duruma düşülmeyeceğini söylerdi⁹.

I. Abdülhamit'in ihtiyatlı olan ıslahat programını yavaş bulanlar onun yerine III. Selim'in geçmesini istemiş ve bunun için çalışmışlardı. Ama bundan padişahın haberdar olmasıyla işin elebaşı olan Halil Hamit Paşa öldürülmüş ve Selim'in kafes hayatı oldukça sıkılaştırılmıştır¹⁰. Hatta Selim ölüm tehditleriyle karşı karşıya gelmiş ve zehirlenmek istenmiştir. Yine Selim'in zürriyetsiz kalmasında Selim'e kafes hayatında verilen ilaçların tesiri olmuştur¹¹.

III. Selim, İstanbul'daki Fransız teknisyenlerin saygınlığı nedeniyle Fransa'daki rejim hakkında bilgi edinmek arzusundaydı¹². Selim hükümdarlık sırasının kendisine geleceğini düşünerek Avrupa devletlerinin siyasetini, idari ve askeri teşkilatlarını öğrenmeye çalıştı. Padişahlığında devlete vermeyi tasarladığı siyasi hamle için Fransa kralı XVI. Louis ile muhabere halinde çalışmaya koyulmuştur. Bir taraftan da memleket işleri ile alakadar olarak halkın daha rahat edebilmesi için neler yapılabileceği üzerinde çalışmalarda bulunuyordu. Fransa kralıyla mektuplaşmaya lüzum görmesinin sebebi babasına olan büyük saygı ve sevgisiyle alakalıdır. Selim'e göre babasının ölümü ve onun takip etmiş olduğu siyasetin terk edilmiş olması devletin başına gelen felaketin başlıca sebebiydi¹³.

III. Selim genç ve azimli bir padişah olarak tahta çıktığında amcasının yapamadığı, düzenleyemediği işleri yapacağı halkı tarafından umut ediliyor ve bekleniyordu.

⁸ E.Z. KARAL, a.g.e., s.9.

⁹ E.Z. KARAL, a.g.e., s.10.

¹⁰ E.Z. KARAL, a.g.e., s.10.

¹¹ Kaşif YILMAZ, a.g.m., s.685.

¹² Robert MANTRAN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, "XIX. yüzyılın Başlarından Yıkılışa", (Çeviren: Server Tanilli), Adam Yayınları, İstanbul, 2002, s.14.

¹³ E.Z. KARAL, a.g.e., s.10 -11.

III. Selim Osmanlı ordusunun kaybetme nedenlerini ortadan kaldıracığını ve önemli devlet işlerinin düzene konması için her türlü özveriye katlanacağını Hattı Hümayunlarında bildiriyordu ve işlerin gidişini yakından görmek için zaman zaman tebdil geziyordu. Babası çoğu kez su yolcusu kılığında, amcasıda kimi zaman softa görünüşünde dolaştığı gibi, III. Selim de humbaracı kılığında tebdil gezerdi¹⁴. III. Selim'in padişahlık programı dimağında iki önemli problem haline gelişmişti, birincisi imparatorluğun varlığını korumak ikincisi ise imparatorluğun kurullarını yeni temellere dayandırarak yeni bir düzen yaratmaktı¹⁵.

III. Selim'in hükümdarlığı XVIII. ve XIX. yüzyılın önemli olaylarıyla çakıştığından, Osmanlı Tarihi'nin yeni bir aşaması III. Selim ile başlar. III. Selim, belli yeniliklerin kaynağında yer alır ve XVIII. yüzyılın "aydın" hükümdarlarından biri olarak kabul edilir. Saltanatının daha başlarında Rusya'ya karşı savaşın güçlükleriyle karşılaştığı için, reformlara girişmeyi geciktirir; ama bundan sorumlu makamlara adamlarını yerleştirmek için yararlanır. Bunların arasından askeri, idari reformları iktisadi ve sosyal nitelikteki önlemleri tasarlayacak kişiler çıkacaktır¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde 1737'lerden ta 1768'lere gelinceye kadar uzun bir süre savaşlar durmuştu. Bu yüzden savaşın ne olduğunu bilenler yok olmuş; bunların yerini savaş bilmeyen ve görmeyenler almıştı. 1768'de açılan Moskof seferinde askerin nizam ve intizamı büsbütün bozulmuş bulunduğundan, kırk yıl aynı düzensizlik devam etmiş ve temel esaslar dağılarak düzen sarsılmıştır¹⁷.

1789 Fransız İnkılabı zamanında, Osmanlı padişahı olan III. Selim'in saltanat devri Türk kültür ve medeniyet tarihinde bir dönüm noktası sayılır. Selim'in hayatı Doğu İslam dünyası ile Batı Hristiyan Avrupa dünyasının birbirlerine yaklaştığı tarihin çeşitli kültür mücadeleleriyle doludur¹⁸. Bütün Avrupa'ya hürriyet ve milliyet fikirleri yayılmaya başladı. Rusya ve Avusturya Türk'lerle sulh yapmaya mecbur oldu. Avusturya ile 1791 tarihinde Zıştovi Antlaşması imzalandı, Rusya ile 1792'de Yaş

¹⁴ Mustafa NURİ PAŞA, *Netayic -ül Vukuat*, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987, s.180.

¹⁵ E.Z. KARAL, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri)*, C.V., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1947, s.15.

¹⁶ Robert MANTRAN, *a.g.e.*, s.13 -14.

¹⁷ Koca Sekbanbaşı, *Hulasat -ül Kelam fi Redd-il Avam*, Tercüman Yayınları, 1974, s.101.

¹⁸ Kaşif YILMAZ, *a.g.m.*, s.684.

Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmalardan yararlanacak III. Selim devlette yapacağı ıslahatlara vakit bulmuştur¹⁹.

III. Selim'in tahta çıktığı sıralar, imparatorluk, tarihinin dağılma devrine girmiş olmasına rağmen, toprak itibarıyla dünyanın en büyük imparatorluğuydu. Vilayetler ayanlar tarafından idare edilirdi. Merkezi otorite zayıf olduğundan ayanlar ve valiler kendilerine askeri kuvvet kurarak devlete karşı bazen isyan ederlerdi. Merkeze karşı gelme nedenlerinden biri vergilerdi. Paşaların gelirini vergiler oluştururdu. Bunların toplanması adil olmayınca devletin otoritesini, padişahın nüfuzunu etkiledi. Devletin otoritesi²⁰, toprakların muhafaza ve müdafası ancak ordu sayesinde olurdu.

III. Selim'in zamanında ordunun durumu çok kötüydü. Rusya ve Avusturya ile yapılan son savaşlar, askeri gücün hangi seviyede bulunduğunu ortaya çıkarmıştı. Disiplinden mahrum, talimsiz, silah ve savaş tekniğindeki gelişmelere ayak uyduramamış bir orduyla değil zafer kazanmak, memleket müdafaası bile artık mümkün olamazdı. Ordunun piyade kısmını teşkil eden yeniçeriler, muharip kuvvet olmaktan çıkmıştı. Kayıt altına girmiyor, kendi bildiklerini okuyor, hatta savaşta süvariler gibi ata biniyorlardı. Böylece hem muharebe planlarının aksamasına sebebiyet vermekte, hem de süvari manevralarını beceremedikleri için bozgunlarda büyük pay sahibi olmaktaydılar²¹.

Esasen XVII. asır başından beri yeniçeri ocağı siyasi bozguncuların yuvası haline gelmişti. Padişahların halledilmelerinde, işlerine gelmeyen devlet ricalinin azledilmesinde ve katledilmelerinde, daima bu asker sınıfının rolü ve parmağı vardı. Siyasete öylesine bulaşmış ve asli vazifelerinden o derece uzaklaşmışlardı ki, yeniden düzene sokulmaları imkan ve ihtimal dışındaydı. Ayrıca ocak kanunları işlemez olmuştu. İsteyen herkes "esame" denilen ve uluorta satılan yeniçeri maaş cüzdanlarından temin ediyor, böylece ulufe almaya hak kazanıyordu. Evlenme ve ticaret yasağı da unutulmuştu.

Askeri teşkilattaki bozukluk sadece yeniçerilere ait değildi. Tımar ve zeamet sahipleri, eskisi gibi sefere katılmıyor, rüşvet yedirerek dirliklerin başında kalıyorlardı. On altıncı asırda Akdeniz'i Türk gölü haline getiren o donanmadan da eser kalmamıştı.

¹⁹ Reşat Ekrem KOÇU, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981, s.326.

²⁰ Enver Ziya KARAL, *III. Selim'in Hattı Hümayunları-Nizamı Cedid 1789-1807*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, s.1,5,8.

²¹ Komisyon, "III. Selim", *Türk-İslam Ansiklopedisi*, C.V, Tercüman Neşriyat, İstanbul, 1982, s.719.

Son savaşta, Karadeniz'deki Rus donanmasının bir türlü bertaraf edilemeyişiyle bu hakikat ortaya çıkmıştı²².

Osmanlı imparatorluğu, yakın çağın başlarına geldiğinde, yüzyıllardan beri süregelen bir çöküşün içerisinde olduğunu anlamıştı. Son dönemlerde ve özellikle 1787-1791, 1792 Osmanlı-Rus, Avusturya savaşlarında uğranılan yenilgiler ile, Avrupa devletlerinin gittikçe artan ekonomik, teknik ve bilim, dolayısıyla da siyasi ve askeri alanlardaki baskıları, devleti iyice kuvvetten düşürmüş, bunlarla başarılı şekilde mücadele edemez hale getirmişti²³.

Devleti güçlendirmek için Osmanlı yöneticileri idari, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda reformlara giriştiler. Ama büyük devletlerin stratejileri bu çabaların sonuçlarını ortadan kaldırmasa da, onların etkilerini sınırladı. Küçük Kaynarca Antlaşmasından başlayarak I. Abdülhamit, arkasından da halefi III. Selim, Osmanlı Devletini yenileştirmeye ve her şeyden önce de, imparatorluğun sınırlarını koruyabilecek yetenekte bir ordu kurmaya çalıştılar. Bu yenileşme, Osmanlı dünyasının batılı teknik ve düşüncelere açılışını da içermektedir²⁴.

Islahat hareketlerine ilk defa başlayan padişah III. Selim değildir. Daha önceden II. Osman, III. Ahmet, III. Mustafa, I. Abdülhamit de devletin bozulan mekanizmasını yenileştirmek, batılı vasıtalarla teçhiz etmek, ilim ve medeniyet alanında Avrupa'nın teknik ilerleyişine ayak uydurmak için teşebbüsler olmuş ise de, derli toplu bir netice alınamamıştır. Bütün bu ıslahat girişimleri daha çok askeri alanda düşünülmüş iktisadi, ictimai ve ilmi gelişme ikinci plana bırakılmıştır²⁵.

XVII. yüzyılda askeri sistemde programlı olarak ilk ıslahat yapmaya kalkışan II. Osman'dır. II. Osman ordudaki bozukluğun temelini yeniçeri ocağında görmüş ve ocağı kaldırmaya karar vermiştir. Ama bu fikri ortaya attığı için ıslahatlarını gerçekleştiremeden canından olmuştur²⁶.

²² Komisyon, **Türk-İslam Ansiklopedisi**, a.g.md., s.719.

²³ Rıfât UÇAROL, "Küçük Kaynarca'dan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", **D.G.B.İ.T.**, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s.330.

²⁴ Robert MANTRAN, a.g.e., s.7 -8.

²⁵ Zuhuri DANIŞMAN, a.g.e., s.132.

²⁶ Zafer GÖLEN, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 118, 1999, s.5(101)

IV. Murat'ın eski kurumlara işlerlik kazandırmaya çalışması kendisinden sonra gelen tüm gelenekçi ıslahatçılara örnek olmuştur. Baskısıyla döneminde devletin eski düzeni tesis edildi; ama onun ölümünden sonra durum eski karışık haline döndü²⁷.

XVII. yüzyılın önemli ıslahatçılarından olan Tarhuncu Ahmet Paşa ve Köprülü Mehmet Paşa bütçeyi düzeltmeye çalışmışlardır. Bu yüzyılın ıslahatçıları “devlet kurumlarındaki bozulmayı” kötü gidişatın temeli olarak görmüşler, eğer bu kurumlar eski haline getirilirse devletin de eski haline döneceğine inanmışlardır. Bu yüzden yapılan ıslahatlar ortaya yeni bir şey koymaya yönelik değil, var olanı düzeltme gayesindeydi. ıslahatların başarıya ulaşabilmesi için kuvvet kullandıklarından ıslahatı yapanlar işin başından ayrılınca devlet kademelerindeki aksaklıklar yine su yüzüne çıkmıştır. Sonuçta da köklü çözümler alınamadığı gibi Avrupa karşısında savaşlar kaybedilmeye devam etmiştir. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren batının her alandaki üstünlüğü ayrıca kuzeyde de Rus devletinin doğuşu, kuvvetler dengesini Osmanlı idari sistemi aleyhine bozmuştur²⁸.

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. asra büyük karışıklıklar içinde girmişti. Rönesans'tan itibaren her sahada yeni ilerlemeler kaydeden Avrupa medeniyeti karşısında Osmanlı İmparatorluğu kendi siyasi birliğini muhafaza etmek ve devletin devamını teminat altına alabilmek için şimdiye kadar küçümsediği bu medeniyetten faydalanmak zorunda olduğunu kabul etti²⁹.

Batı kültür ve medeniyetinin Osmanlı devletinde ilk tesirlerinin görüldüğü dönem 1718 -1730 tarihleri arasındaki Lale devridir³⁰. XVII. asra kadar komşu olmalarına rağmen birbirlerine yalnız düşman nazarıyla bakan Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa'nın bu asrın ilk yarısında birbirlerini tanımaya çalıştıkları görülür³¹. On sekizinci yüzyılda ilk reform teşebbüsünü yapan devlet adamı III. Ahmet'in sadrazamı Damat İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa 1719'da Viyana'ya elçilik heyeti gönderdi, 1721'de de Paris'e yirmi sekiz Mehmet Said Efendi'yi elçi olarak yolladı³². Batıdan alınan ilk teknik makine olan matbaa kuruldu. Kağıthane'de kağıt fabrikası açıldı. Buna rağmen devlet idaresinde önemli bir reform yapılamadı. Mehmet Efendi'nin sosyal

²⁷ Zafer GÖLEN, a.g.m., s.6.

²⁸ Zafer GÖLEN, a.g.m., s.7.

²⁹ Rıfat UÇAROL, a.g.m., s.432.

³⁰ Rıfat UÇAROL, a.g.m., s.432.

³¹ Enver Ziya KARAL, “Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, *Tanzimat I*, İstanbul, 1940, s.19.

³² Bernard LEVİS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çeviren: Metin Kırıatlı), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s.46.

alanlarda gönderdiği rapordan etkilenen İstanbul ricalinde Avrupa tarzında yaşama hevesi görüldü ve halk devlet adamlarının lüks yaşamını kabul etmeyerek 1730 Patrona Halil isyanını çıkardı. Bununla beraber III. Ahmet ve Lale devri önderleri tahttan uzaklaştırıldı³³. Patrona Halil isyanı eskiden görülen isyan hareketlerinden farklı olup, reform fikirlerine muhafazakar zümrenin tepkisi olarak doğmuş bir halk hareketiydi. İşte bundan sonra muhafazakar zümre ve yeniçeriler dış tahriklerin de etkisiyle Avrupa'dan alınan her ıslahata karşı daima muhalefet etmişlerdir.

Ayaklanma süresince oluşan gerileyiş geçiciydi. Matbaa ve denizcilik reformları muhafaza edildi ve askeri reformlar üzerinde yeni bir hamle başladı. İbrahim Müteferrika I. Mahmut'a Batı ordularının üstünlüğünü ve onları örnek almanın Osmanlılar için önemini anlatan bir muhtırayı sundu³⁴. I. Mahmut devrinde Müslüman olan Comte de Bonneval Humbaracı Ahmet Paşa adını alarak Osmanlı hizmetine girdi. Bonneval planları, raporları ile ordunun sevk ve idaresinde etkili olmuştur³⁵. Aynı zamanda Avrupa tarzında humbaracı kıtalarını ıslah etmekle görevlendirilmiştir. Bu dönemde Üsküdar'da Hendesehane açılmıştır³⁶.

XVIII. asrın ikinci yarısında tahta geçen padişahların en açık fikirlilerinden olan III. Mustafa devletin düştüğü vaziyeti idrak etmişse de, bu durumun düzelebileceğini ümit edememiştir. Osmanlı Devleti'nin sürekli mağlubiyet ve gerilemesinin ilk sebebini, teşkilatı bozulmuş olan yeniçeri ordusunda bulan padişah, bu ordunun ıslahının kabil olmadığını da oğlu Selim'e söylemiştir³⁷. III. Mustafa ıslahat hususunda Baron De Tott'dan faydalanmıştır. Tott elinden geldiğince Osmanlı ordusunu modernize etmeye çalışmıştır, bu amaçla bir topçu okulu ve sürat topçularını kurdurmuştur. Ancak onun işin başından ayrılmasıyla durum eskiye dönmüştür³⁸. III. Mustafa tıp ve astronomiye olan merakı sebebiyle bu branşlarda da batı tesirlerinin memlekete girmelerini temin etmiştir³⁹.

Tott, 1773 denizcilikte daha ciddi bir çaba harcanması için yeni bir matematik okulu açılmasına yardımcı oldu. Yeni istihkam ve topçu kıtalarının teşkiline ve eğitilmesine yardım etti. Okulun öğrencileri, daha önceki okulların hayatta kalan ve

³³ Rifat UÇAROL, a.g.m., s.432.

³⁴ Bernard LEWIS, a.g.e., s.48.

³⁵ Enver Ziya KARAL, "Tanzimattan Evvel Garplasma Hareketleri", s.21.

³⁶ Bernard LEWIS, a.g.e., s.48.

³⁷ Enver Ziya KARAL, "Tanzimattan Evvel Garplasma Hareketleri", s. 21.

³⁸ Zafer GÖLEN, a.g.m., s.8.

³⁹ Enver Ziya KARAL, a.g.e., s.22.

yeni merkeze nakledilen eski öğrencileriyle görevde bulunan deniz subaylarından sağlanmıştı⁴⁰. Sonraki yıllarda deniz hendese okulu gelişti ve III. Selim ile haleflerinin kurduğu askeri mühendislik, tıp ve diğer okullara örneklik etti⁴¹.

Küçük Kaynarca Antlaşmasının arkasından, devletin savunmasını modern araçlarla sağlamak için çalışan I. Abdülhamit, Tott'u topçu sınıfını oluşturması için desteklemiştir⁴². Rusların 1783 tarihinde Kırım'ı almaları nedeniyle Fransızlar da desteğiyle Rus tehdidine karşı yeni bir reform programına çalışıldı. Ama 1787'de Avusturya ve Rusya'yla savaşın başlaması 1792'ye kadar yeni okulların gelişmesini engelledi.

XVIII. yüzyılın ıslahatlarının genel karakteri olarak yine askeri düzenlemeler ön plandadır. Ancak bu yüzyılda batının teknik alandaki üstünlüğü kabul edilmiştir ve bunlardan faydalanmaya çalışılmıştır. Yine önceki yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da yapılanlar kişilere bağlı kalmıştır. Bu dönemde dikkati çeken bir başka durum ise ıslahatçıların ilk kez Batı kökenli kimselerden faydalanmalarıdır. Batı ile daha yakın ilişkiler kurulmuş, bu ise Batının sadece teknik gelişmelerinin değil, aynı zamanda kültürel özelliklerinin de Osmanlı bünyesine girmesine yol açmıştır⁴³.

III. Selim'in Batıya dönük radikal reform hareketlerine ve Osmanlı tarihinin bir dönemine yeni düzen manasındaki Nizam-ı Cedid adı verilir.

Kelime anlamı olarak incelendiğinde "nizam" düzen, usul, tertip, yol icaplarına göre konulan esaslar; "cedid" ise yeni, kullanılmamış anlamlarına gelmektedir. Yani Nizam-ı Cedid yeni düzen yeni kanun demektir⁴⁴. Nizam-ı Cedid deyimini ilk kullanan II. Süleyman'ın son ve II. Ahmet'in ilk sadrazamı Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'dır⁴⁵. Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, veziriazam bulunduğu sırada Osmanlı ülkesindeki Hıristiyan, Musevi, ve Kiptilerin cizyelerinin bir elden tahsil olunması için cizye kalemine kayıt ve tescil edilmesi ve bu suretle hem tahsilatın mutemed ve emektar cizyedarlar ile icrası, hem de miriye fazlaca irad temini konusunda bir yenilik yapmış ve buna "nizam-ı cedid" tertibi denilmiştir⁴⁶. Ve bu tabir devletin gerileme inhitat devrinde, zaman zaman her yeni ıslahat teşebbüsü ve yenilik hareketi için

⁴⁰ Bernard LEWIS, a.g.e., s.49.

⁴¹ Bernard LEWIS, a.g.e., s.50.

⁴² Robert MANTRAN, a.g.e., s.10.

⁴³ Zafer GÖLEN, a.g.e., s.8.

⁴⁴ Ferit DEVELİOĞLU, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.

⁴⁵ Mithat SERTOĞLU, *Türkiye'de Yenileşmenin Tarihçesi ve Tanzimat Devrimi*, İstanbul, 1973, s.23.

⁴⁶ Tayyib GÖKBİLGİN, "Nizam-ı Cedid", İ.A., C.IX, MEB, İstanbul, 1988, s.309.

kullanılmıştır⁴⁷. Nitekim 1717 yılında İstanbul'a gelen Fransız subayı De Rochekar, sadaret kaymakamı İbrahim Paşa'ya sunduğu ıslahat projesinin tercümesinde yapılacak askeri yeniliği "Nizam-ı Cedid" terimi ile açıklanmıştır⁴⁸. İbrahim Müteferrika'da 1731'de kaleme aldığı "Usul-ül Hikem fi Nizam-ül Ümem" adlı eserinde, kültür tarihimizde ilk olarak Nizam-ı Cedid kavramını derinlemesine bir ifadeyle kullanır⁴⁹.

XVIII. asır boyunca, mağlubiyet ile sona eren her savaşı müteakip veya herhangi askeri ve idari bir düzensizlik meydana geldiğinde, başta askerlik olmak üzere çeşitli sahalarda yeni nizamlar konulduğu sık sık görülmüştür. Bu arada Halil Hamit Paşa sadaretinde Küçük Kaynarca Antlaşmasını müteakip, muharebede ortaya çıkan acı olayların tesiri ile bazı ıslahatlara girişilmiştir. Cevdet Paşa bu yeni askeri ve mülki nizamları "nizam- ı askeriye" olarak nitelemiştir⁵⁰. Ancak eski usul ve teşkilatı ifade eden "Nizam-ı Kadim"e karşılık ileri bir düzen kurma faaliyetini ifade için kullanılan "Nizam-ı Cedid" tabiri III. Selim'in saltanatında yaygınlaşmıştır⁵¹.

III. Selim Devri'nin başlarında, Viyana'ya olağanüstü elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratıb Efendi, Avusturya'nın örgütleri ve siyaseti hakkında yazmış olduğu bir yazmada Avusturya'da mevcut idare düzenini "Nizam-ı Cedid" diye göstermektedir. Keza Fransız ihtilalinin neticesinde, krallığın yıkılmasını müteakip kurulan yeni rejimde Osmanlı Devleti tarafından "Fransa Nizam- ı Cedidi" diye ifade edilmiştir. Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, "Nizam-ı Cedid" Osmanlı Devleti'nde mevcut bir idare rejiminin yerine yenisinin konulması manasında kullanılmıştır.

III. Selim'in ismiyle beraber olarak kullanılan "Nizam-ı Cedid" terimi ⁵² dar ve geniş olmak üzere iki manada kullanılır. Dar manada Nizam-ı Cedid, III. Selim Devrinde Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli askeri ifade eder. Geniş manada Nizam-ı Cedid ise, III. Selim'in yalnız askeri alanda değil fakat cemiyet sahasındada başarmak istediği ıslahatın bütünü anlatır⁵³. Bu dönem için zikredilen tariflerden ikincisinin kullanımı birincisine göre daha uygun düşer. Çünkü III. Selim, yalnız askeri sahada değil, devletin bütün müesseselerinin baştan başa ıslaha muhtaç olduğuna

⁴⁷ Tayyib GÖKBİLGİN, "Nizam-ı Cedid", İ.A., C.IX, MEB, İstanbul, 1988, s.309.

⁴⁸ Sipahi ÇATALTEPE, "III. Selim Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu", *Osmanlı*, C.VII, Yeni Türkiye Yayınları, s.241.

⁴⁹ Koca SEKBANBAŞI, a.g.e., s.177.

⁵⁰ Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.m., s.309.

⁵¹ Sipahi ÇATALTEPE, a.g.m., s.241.

⁵² E.Z. KARAL, *Nizam-ı Cedid Devri*, s.60.

⁵³ E.Z. KARAL, *Selim III'ün Hattı Hümayunları...*, s.29.ss

inanıyor ve ıslahatlara bu şekilde yön veriyordu⁵⁴. Bundan başka III. Selim’e Sadrazam Yusuf Paşa tarafından sunulan bir arz tezkeresi ile de Nizam-ı Cedid’in geniş ölçüde bir ıslahatı ifade ettiğini anlıyoruz. III. Selim bu vesikanın kenarına “Fransa Nizam-ı Cedid’inin bir sureti tahrir ve taraf- ı hümayunuma irsal oluna” ibaresini yazmıştır. Gerek Sadrazamın Padişah’a yazdığı satırlardan gerekse Padişah’ın ibaresinden “Nizam-ı Cedid” tabirinin Fransa İhtilali’nin ortaya koyduğu yeni düzen manasında olduğu şüphesizdir. Yine vesika “Nizam-ı Cedid” tabirinin başka bir memlekette yapılan ıslahat hareketi vesilesiyle kullanılmış olduğunu da göstermektedir⁵⁵. Fakat önceleri yeni sistemi düzenlemeleri için kullanılan “Nizam-ı Cedid” tabirinin sonradan hemen sadece yeni sistemde kurulan yeni muntazam askeri birlikler için kullanılır olması hem ilginç hem de anlamlıdır. Nasıl yüzyıllar önce “otorite” anlamında Arapça soyut bir isim olan “sultan” sözcüğü bir adamı niteler hale gelmiş ise, şimdi de yeni düzen anlamına gelen Nizam-ı Cedid bir insan birliğinin adı olmuştur⁵⁶.

Sonuç olarak Nizam-ı Cedid XVII. ve özellikle XVIII. yüzyılda yapılan yenilik hareketlerinde yeni bir düşünce ve anlayışı, yani yeni bir merhaleyi teşkil etmiştir. Bu ise doğrudan doğruya şehzadeliğinden itibaren yenilik ve yeni düzen düşüncelerini benimseyen III. Selim’in şahsından doğmuştur⁵⁷. Bu yüzden III. Selim tarafından girilen bütün yenilik hareketlerine bu ad verilmiştir⁵⁸.

⁵⁴ Zuhuri DANIŞMAN, *Osmanlı Padişahları...*, C.III, s.1072.

⁵⁵ E.Z. KARAL, *Selim III.’ün Hattı Hümayunları*, s.30.

⁵⁶ Bernard LEWIS, *a.g.e.*, s.60.

⁵⁷ Rıfat UÇAROL, *a.g.m.*, s.331.

⁵⁸ Tayyib GÖKBİLGİN, *a.g.m.*, s.309.

I. BÖLÜM

ASKERİ ALANDAKİ ISLAHATLAR

A. III. SELİM'İN ISLAHAT HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

1. Çocukluk Dönemindeki Düşünceleri

Selim'in çocukluğu ve şehzadeligi diğer padişah adaylarından çok farklı geçmiş ve kendisi daha o zamanlar gelecekte neler yapabileceğini gösteren faaliyetlerde bulunmuştur¹. III. Mustafa, oğlu III. Selim'in iyi bir tahsil görmesine itina göstermiştir. Birçok yazarın kanaatine göre; III. Selim'de ıslahat fikirlerinin daha genç yaşlarda yerleşmiş bulunmasında, babasının büyük etkisi olmuştur². III. Selim daha padişah olmadan önce Osmanlı Devleti'nde ıslahat gereğini duymuş ve bu duygununun tesiriyle içinde bulunduğu kafes hayatının şartlarına rağmen, kendisini ıslahat için hazırlamaya koyulmuştur³. Selim'in babası III. Mustafa'nın maliyeye ve orduya çeki düzen vermek için faydalandığı Baron dö Tott'u iş başında görmek için teftişler yaptığı sıralarda on yaşında bulunan oğlu Selim'i de beraberinde götürmüş, buradaki teftiş ve devlet işleri ve cemiyette yapılması gereken ıslahat hakkında yaptıkları münakaşalar, Selim üzerinde derin izler bırakmıştır. III. Mustafa'nın ölümünden önce tertip ettiği bir vasiyetnamede, oğluna padişah olduğu vakit cemiyette kaldırılması gereken suistimallerle yapılması gereken ıslahatları yazmış olduğu hususunda kayıtlar da vardır⁴.

III. Selim'e babasının devlet işleri ve bunların düzeltilmesi bakımından aktardığı düşünceler onun ileri derecede ıslahatçı ve inkılapçı ruhu ile yetişmesine katkıda bulunmuştur⁵.

Mübalağasız denilebilir ki, ıslahat fikri, III. Selim için bir baba terbiyesi ve mirasıdır⁶.

2. Şehzadelik ve Veliahtlık Dönemindeki Düşünceleri

III. Selim, babası zamanında ve daha önce girilen sınırlı alıntıların yetersizliğine kanaat getirerek tamamıyla Avrupa usulünde modern bir ordu kurmayı ve bu sayede

¹ HEYET, Resimli- Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, C.V, Güven Basımevi, İstanbul, 1962,s.2678.

² Necdet HAYTA, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.66.

³ Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hattı Hümayunları- Nizam-ı Cedit (1789-1807), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, s.11.

⁴ E. Z. KARAL, a.g.e., s.12.

⁵ HEYET, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, C.III, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1978, s.611.

⁶ E. Z. KARAL, a.g.e.,s.12.

devletine eski kudretini kazandırmayı düşünüyor, hep bu gaye ile meşgul oluyordu. Bu düşüncesini :

Lâyık olursa cihanda bana baht-ı şevket

Eylemek mahz-ı safadır bana nâsa hizmet

beytiyle belirtiyordu⁷.

III. Selim daha veliaht iken, ihtilal öncesi Fransa'nın son kralı olan XVI. Louis ile, yapılacak ıslahat konusunda gizlice mektuplaşmış, ondan bazı tavsiyeler almıştı. Bu davranış Selim'in ıslahat yolunda seleflerinden daha ileri gitmek niyetinde olduğunu gösterir⁸.

III. Selim şehzadeligi sırasında kafes hayatını yaşarken sarayın dışındaki dünyada olup bitenlerden habersiz bırakılmaya razı olmamıştır. Daha fazla bilgi sahibi olmak, eğitimini sürdürmek ve dünyayı tanımak için dışarıyla bağlantısı olan misafirlerini kullanmıştır. Bunlar arasında doktoru Lorenzo en önemlisidir. Doktor, III. Selim'e Fransızca kitap temin etmek ve Avrupalı diplomatlarla özellikle Fransız elçisi Gpouseul-Gouffier'le ilişki kurmasını sağlamıştır⁹.

Şehzade Selim, XVI. Louis'le mektuplaşıp, ondan Fransa'nın askeri ve idare teşkilatı hakkında bilgi istediği gibi aynı zamanda Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti Topraklarında takip ettikleri fetih siyasetine karşı Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardımını elde etmeye çalışmıştı. Selim bu gizli mektuplarını kendi adamlarından İshak Bey ve Fransa'nın İstanbul elçisi yardımı ile temin etmiştir. İshak Bey'in Fransa'ya gönderilmesi hakkında Fransa Hükümeti tarafından III. Selim'e yazılan bir cevapta, Fransa Devleti'nin İshak Bey'i misafir olarak kabil edeceği ve kendisine lazım gelen her türlü fen ve maarifin ona talim ve telkin olunacağını, Fransa'nın en muteber kale, tophane ve iş yerlerinin gezdirileceği bildirilmiştir¹⁰. Selim'in Fransa'ya gönderdiği mektupları, kendi yakın çevresinden olan Amedi Kaleminin başı Ebu Bekir Ratıb Efendi kalemi alırdı. Selim bunları gözden geçirir ve ilaveler yapardı. Selim'in mektuplarında Rusya'ya karşı Fransa'dan destek istemesi tahta geçtiğinde uygulamaya koyacağı "denge politikası"nın bir ifadesidir¹¹.

⁷ Osman TURAN, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi (Sultan Selim'in Mefkureciliği ve İnkılapçılığı)*, C.I, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1978, s.565.

⁸ Sina AKŞİN, *Türkiye Tarihi III., Osmanlı Devleti 1600 – 1908*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.77.

⁹ Stanford SHAW, "Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş" (Çeviren; M. Faruk Çakır), *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.611.

¹⁰ Halil İNANCIK, "III.Selim", *Osmanlı - Hanedan-*, C.XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.198.

¹¹ Gül AKYILMAZ, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, s.662.

Fransa Kralı söz verdiği gibi İshak Bey'i ve Selim'in mektuplarını iyi karşıladı. Verdiği cevapta Veliahta, harp hakkında olsun, ilerde yapmayı tasarladığı ıslahat hakkında olsun önemli tavsiyelerde bulundu. Selim bu nasihatlerden ve İshak Bey'in Avrupa hakkında verdiği bilgilerden yeni devletlerin birbirleriyle geçimleri, kara ve deniz harblerine dair yeni metodlar, atölyeler, tersaneler hakkındaki bilgilerden faydalanmayı da ihmal etmedi.

Bu mektuplaşma onun henüz ham durumunda olan ıslahat düşüncelerinin olgunlaşmasına yardım etti. Bu sebeptendir ki I. Abdülhamid öldüğü vakit onun yerine padişah olan III. Selim, derhal devrine isim olarak verilecek olan "Nizam-ı Cedid" ıslahatına girişti¹². Selim'in XVI. Louis'e yazdığı mektuplardan anlaşılan O'nun Fransa'yı dost, Rusya'yı ise düşman olarak gördüğüdür ve Fransa'dan Osmanlı Devleti'ne yardıma devam etmesini istemektedir. Kral ise şu ana kadar Osmanlı Devleti'ne yardım etmekte kusur etmediğini söylemekte, ama son zamanlarda Fransa'nın da kendi ihtiyacını teminden aciz durumda olduğunu bildirmekteydi¹³. Şehzadenin ıslahat taraftarı olduğunu öteden beri bildiğini belirttikten sonra, savaşın güç ve fena bir şey olduğunu, her hususta düşmanla eşit bulunulmadıkça savaş açmanın hatalı olacağını, muntazam bir ordu ve güçlü kumandanlar olmadıkça sefere başlamanın tehlikesini izah ediyor, cesaret ve savaşçılığın yeterli olmayacağını bildiriyordu. Bundan başka Osmanlı Devleti'ne hep yardım ettiğini ve subaylar gönderdiğini de hatırlatıyordu¹⁴.

Fransa Kralı ile Şehzade arasındaki mektuplaşmalar devam edecektir, fakat bu mektuplar Fransa'nın siyasetini değiştirmek konusunda hiçbir tesir yapmamıştır. Bununla beraber Selim'in beklediği yardım da yapılmamıştır. Fakat belirtildiği gibi bu müzakereler Selim'in fikirlerinin gelişmesi bakımından önemlidir. Selim'in son mektubuna Louis'in verdiği cevap İstanbul'a geldiğinde Selim Osmanlı tahtına geçmiş bulunuyordu¹⁵.

3. Saltanat Dönemindeki Düşünceleri

III. Selim, tahta geçer geçmez, zulmün kaldırılmasını, beldelerin imar edilip halkın refahının ön plana alınmasına dair Kaymakam Paşa'ya hitaben bir Hatt-ı Hümayun göndermiştir. Buna göre: "Zulmün artmasından her yer harap oldu. Reayada takat

¹² Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C.V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983, s.61.

¹³ Enver Ziya KARAL, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1942, s. 11-14.

¹⁴ HEYET, a.g.e., C.V, s.2680.

¹⁵ Enver Ziya KARAL, *Selim III'ün Hattı Hümayunları Nizam-ı Cedid (1789-1807)*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, s.19.

kalmamıştır. Kadılar, naibler, voyvodalar, ayanlar ve cizyedarların etmedikleri zulüm yok. Bunlar hep işin ehline verilmeyişinden doğmuştur. Gerek ilmi mansıplar ve gerek başka mansıplarla devlet hizmetinde ve askeri vazifede olanların yarın Cenab-ı Allak rûz-ı cezada hepimizden sorarsa ne cevap vermeli? Sana tembih ettiğim hususu Semahatli Efendi duacımız ve şairleri ile devlet ricali bir bir görüşüp bunların ortadan kaldırılması çaresini bulup arzedesin... Henüz tahta geçtim, işlere ilkinden sonrasına vakıf değilim. Devletimizin hali nicedir? Gizlemeyin, doğruca görüşüp sonra bana hakikati bildirmekte kusur etmeyesin. Bu alem bana emanettir. Bildirmeniz matlubumdur. İyice düşünüp bildirmezseniz yarın Allah'ın açık huzurunda iki elim yakanızdadır... Ben doğru söze darılmam. Devletimize hayırlı olan ne ise hakikatiyle bana bildirsin. Allah-ı Zülcelal hepimizi hayra muvaffak eyleye, amin” Sultan Selim bu tür hattı hümayunlarla, mülki meselelerde düzenin kurulmasını isteyerek, reform yapılması için İstanbul'da sık sık meclis oluşturulmasını sağlamıştır¹⁶.

İstişareye önem veren III. Selim, devletin sadece padişah, sadrazam, şeyhülislam ve vezirlere ait olmadığını, halkın da devlet idaresine en azından fikirleriyle karışması gerektiğini savunarak, kendi başkanlığı altında bir meşveret meclisi (danışma meclisi) kurulmasını istemiştir. Devlete yeni bir düzen ve intizam vermek için bu meclislerde konuşmalar yapmış ve mevcut durumu gözler önüne sererek devletin menfaatleri konusunda ne kadar samimi olduğunu ortaya koymuştur¹⁷.

III. Selim'in Osmanlı tahtına çıkışı üzerine Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'ya yeni hükümdarın mührü ile vazifesinde devamına dair ferman yollandı. Bu fermanla aynı zamanda devletin düşmanları olan Rusya ve Avusturyalılardan intikam alınmadıkça, kılıcın kına konmamasına karar verildiği bildiriliyordu. Yine III. Selim şehzadeliği yıllarında amcasını kendi aleyhine kışkırtan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı azletti yerine yeni hükümdara mensubiyeti bulunan Hüseyin Kaptan tayin olundu¹⁸.

Dışarıda Osmanlı – Rusya, Avusturya savaşına devam ediliyordu. Bu yüzden III. Selim'in düşündüğü ıslahatlara başlamak tam olarak mümkün değildi. Ama bu savaşlardan sonra III. Selim devrin önemli ilim adamı Ebu Bekir Ratıp Efendi'yi elçi olarak Viyana'ya gönderecektir.

¹⁶ Ahmet Cevdet PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, C.V, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.398-399.

¹⁷ Necdet HAYTA, a.g.e., s.68.

¹⁸ HEYET, a.g.e., C.V, s.2682.

a- Ebu Bekir Ratıb Efendi'nin Avusturya'ya Gönderilmesi

III. Selim, devlet temelinde gerçekleştirilecek olan büyük çaptaki ıslahat hareketlerinin başarılı olabilmesi amacıyla bunun, bir kişiye bağlanması yerine, devlete mal edilmesi fikrini savundu; bu amaçla da o, uygulanması ön görülen her yenilik hareketini, devlet yönetiminde söz sahibi bulunan ulema ve devlet erkânıyla fikir alışverişi yaparak onların görüş ya da onaylarını alarak yapmaya çalıştı. Zira Avrupa Kültür ve uygarlığının etkisi altında yapılacak olan bu değişikliklerin, İslam kültür ve uygarlığı esasları üzerinde kurulmuş bulunan Osmanlı Devletinde büyük olumsuz etkiler yapmamasına son derece dikkat edilmesi ve özen gösterilmesi gerekiyordu. Çünkü özellikle, Sultan II. Osman ve III. Ahmet devirlerinde uygulanması ön görülen bir takım ıslahat hareketleri, devletin esas yapısına ters düşmesi sonucunda, ülkenin bir çok yerlerinde büyük ayaklanmalara neden olmuştu. İşte bu bakımlardan Avrupa kültür ve uygarlıklarından esinlenerek hazırlanması gereken yeniliklerin Osmanlı Devleti'nin yapısına uygun olup olmayacağının tesbiti gerekiyordu, fakat bu konuda şimdiye kadar hiçbir araştırma, plan ve program yapılmamıştır.

Bütün bu hususları göz önüne alan ve bu bakımlardan gerçekleştireceği ıslahat hareketlerinin güçlüklerini çok iyi tahmin eden Sultan Selim, her şeye rağmen söz konusu hareketlerin gerçekleştirilmesinde büyük cesaret ve çaba göstermekten asla geri durmadı. Bununla birlikte O, ıslahat hareketlerine başlamadan önce bilim, teknik ve bu hususlardaki deneylerinden faydalanmayı amaçladığı Avrupa'yı daha yakından tanımak zorunluluğunu hissetmişti¹⁹. Çünkü model alacağı bir kültürü önce yakından tanımalıydı. Bu sebeplerden dolayı III. Selim'in ıslahatlarının başlangıcında büyük çapta bir fikri hazırlığa giriştiğini görüyoruz. Bunun ilk merhalesi Avrupa'yı daha iyi tanımak olmuştur. III. Selim Avusturya ile barış imzalanır imzalanmaz Ebu Bekir Ratıb Efendi'yi Viyana'ya sefaretle gönderdi²⁰.

Osmanlı Devleti'nin Babiali devlet ricali arasında kendi kendisini yetiştiren, ilmi kudreti ve devlet işlerine vukufu ve kabiliyeti, kuvvetli kalemi, devlet siyasetine ve o tarihlerdeki Avrupa ahvaline derin nüfuzu olan²¹ ve Türkçe, Arapça ve Farsça'yı bilen, şair

¹⁹ Yaşar YÜCEL – Ali SEVİM, *Türkiye Tarihi 4. Osmanlı Dönemi (1730-1861)*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1992, s.161.

²⁰ E. Z. KARAL, *a.g.e.*, s.31.

²¹ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, "Tosyalı Ebubekir Ratıb Efendi", *Belleten*, XXXIX / 153, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1975, s.49.

ve olgun bir şahsiyet²² olan Ebubekir Ratıb Efendi Nizam-ı Cedid ıslahatlarının planmasında ve yönlendirilmesinde büyük etkiye sahiptir.

Osmanlı ordusu henüz Silistre’de iken Ebubekir Ratıb Efendi Viyana’ya sefir tayin edildi (1791). Ratıb Efendi Avusturya’nın bütün kurum ve kuruluşlarını görüp incelemesine bu incelemenin sonuçlarını padişaha sunmakla görevlendirilmişti²³. Yapacağı görevin idrakinde olan Ratıb Efendi, 8 ay süren seyahatinde bir sefaretname ile döndü. İstanbul’a dönüşünde padişaha sunduğu layiha, Osmanlı Devleti tarihinde Avrupa’nın askeri, idari ve mali teşkilatı hakkında mahallinde yapılmış esaslı ve en ayrıntılı ilk tetkiktir, 490 büyük sayfadan oluşan bu eser Ebubekir Sefaretnamesi adıyla tanınmıştır²⁴.

İki asıl ve dört fasıldan oluşan Sefaretname’nin birinci aslı, askeri kuvvetlere tahsis edilmiştir. İkinci aslı olan kısım ise Avusturya Devleti’nin dış, iç ve maliye işleriyle teşkilatına ayrılmış, fakat birinci kısma göre daha kısa tutulmuştur. Ebubekir Ratıb Efendi, tetkik ve gözlemlerine ait sonuçları tasnif ve tesbit etmekle beraber, fırsat buldukça yer yer, hükümdara bir takım tavsiyelerde bulunmuştur. Bilhassa bunların arasında iç ticaretin ve yerli sanatların gelişmesine temas eden bahiste milli servetin yabancı memleketlere gelişi güzel akmasını önlemek maksadıyla padişah dokunan kumaşlardan giyinmelerini gerekli görmektedir²⁵.

Devlet kuvvet ve kudretini bazı şartların gerçekleşmesine bağlayan Ratıb Efendi bu tedbirleri şöyle ifade etmiştir: Askerin çok nizamlı ve itaatkar olması, hazinenin zengin tertipli ve daima dolu bulunması, vezirler, büyük devlet adamları ile memurların doğru, muktedir ve sadık kimseler olması halkın huzur, refah ve himayesinin temin edilmesi, yine bunlara ilaveten tüm bu şartlar gerçekleştikten sonra bazı devletler ile ittifak ve yardım anlaşmalarının imzalanmasıdır²⁶. Ratıb Efendi’ye göre, Avrupalılara yetişmek zorunda bulunan Osmanlı Devletinin onlardan seçme suretiyle alınacak kanun ve nizamlara mahalli ihtiyaç ve şartların gerektirdiği hususları ve bilgileri de katarak kendisine özgü ayrı bir “Nizam-ı Cedid” meydana getirmesi lazımdır²⁷.

Avusturya Sefaretnamesinden ayrı olarak Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa Devletleri teşkilatlarından bahsetmek suretiyle ve Osmanlı Devletinin Avrupa’ya

²² Faik Reşit UNAT, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, T.T.K. Yay., Ankara, 1987, s.155.

²³ Rifat UÇAROL, “Küçük Kaynarca Andlaşmasından 1839’a Kadar Osmanlı İmparatorluğu” *D.G.B.İ.T.*, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s.332.

²⁴ F.R. UNAT, *a.g.e.*, s.158.

²⁵ F.R. UNAT, *a.g.e.*, s.158-161.

²⁶ M. Tayyib GÖKBİLGİN, “Nizam-ı Cedid”, *İA*, C.IX, MEB, İstanbul, 1964, s.310.

²⁷ M.T. GÖKBİLGİN, *a.g.md.*, s.310.

göndermiş olduğu sefirlerin sefaretnameleri arasında görüş ve tetkik ediş noktasından en kıymetlisi olan Ebubekir Ratıb Efendi'nin Sefaretnamesi ile Tuhfetüs Sefare'sidir²⁸. Nitekim, Islahatlara Ratıb Efendi'nin İstanbul'a dönmesinden sonra başlanmıştır. Başta askeri alanda olmak üzere mali, idari, mesleki, diplomatik ve siyasi alanlarda Ratıb Efendinin etkisini açıkça görmek mümkündür.

Ebubekir Ratıb Efendinin Nizam-ı Cedid ıslahatındaki rolü şu şekilde sıralanabilir :

1. Batının fikir hareketlerinin maddi ilerlemelerinin gerçek içeriğine ve Batılı devletlerin müesseselerine nüfuz edebilmiş ilk Türk'tür. 2. III. Selim'in Avrupa hakkındaki fikirlerinin gelişmesine çok yardım etmiştir, 3. Viyana elçiliğinden getirdiği benzeri olmayan sefaretname ile, Nizam-ı Cedid Islahatında, gerekli programın meydana getirilmesi için kaynak vazifesi görmüştü²⁹.

Ratıb Efendinin Viyana'dan getirdiği değerli bilgiler taşıyan sefaretnamesinin III. Selim'e verilmesinden iki – üç ay sonra padişah, devlet ricalinden, “nizam-ı devlet”e dair layihalar kaleme almalarını istemiştir³⁰.

b- Padişaha Sunulan Islahat Layihaları

III. Selim, devletin ve ordunun bozuk düzenini, onun iç yüzünü bütün açıklığıyla tahta çıktığı yıl devam eden Osmanlı – Rus / Avusturya savaşıyla anlamıştır. Ordunun padişah emrine rağmen savaşılmayacağını ifade etmesi, Osmanlı tarihinde görülmemiş olan bir genel boykot olayıdır, bu olay askeri sistemin çöktüğünün tartışmasız bir delilidir ve başlatılacak askeri düzenlemelerin zorunluluğunun da bir kanıtıdır³¹. Bu yüzden Sultan Selim, sivil, asker ve ulemeden ileri gelen kişilere bir hatt-ı hümayun yayınlayarak devletin zayıflığının nedenleri hakkındaki görüşlerini bildirmelerini istemiştir³². Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin zaafa uğrayan askeri meselelerini ve buna ilaveten diğer problemlerini çözme tekliflerinin de raporlarda belirtilmesine işaret etmiştir³³. Bu şekilde hem onların devlete ait düşüncelerini ve askeri ıslahat hakkındaki görüşlerini öğrenmek imkanı bulacak, hem de istihdam edeceği ekibin bilgi derecelerini ve kabiliyetini öğrenip onları faydalı olabilecekleri alanlarda çalıştıracaktı³⁴. Devlet adamları ve ileri gelenler arasında

²⁸ İ. H. UZUNÇARŞILI, “Tosyalı Ebubekir Ratıb Efendi”, s.59.

²⁹ Necdet HAYTA, a.g.e., s.70.

³⁰ E. Z. KARAL, a.g.e., s.34.

³¹ Kemal BEYDİLLİ, “Islahat”, TDVİA, C.XIX, İstanbul, 1999, s.176.

³² Bernard LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çeviren; Metin Kırıtlı), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s.58.

³³ Ahmet AKGÜNDÜZ – Said ÖZTÜRK, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV, İstanbul, 1999, s.230.

³⁴ Sipahi ÇATALTEPE, “III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu”, *Osmanlı*, C.VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.241.

adeta bir anket başlatılmış ve III.Selim'e yirmi iki kişi rapor sunmuştur. III.Selim'e layiha sunan kişiler şunlardır: Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Sudurdan Veli Efendizade Emin,Sudurdan Salihzade Efendi, Sudurdan Aşir Efendi, Mevalii Fahmandan Hayrullah Efendi, Defterdar Şerif Efendi, Tatarcık Abdullah Efendi, Çavuşbaşı Raşid Efendi, Abdullah Berri Efendi, Hakkı Bey, Tersane Eminî Hacı Osman Efendi, Kethüdayı Sadrali Çelebi Mustafa Reşid Efendi, Muhasebei Ula Elhac İbrahim Efendi, Rikabı Hümayun kethüdalığından munfasıl Rasih, Mustafa Efendi, Müverrihi meşhur Enveri Efendi, Kudamayı ricalden Laleli Mustafa Ağa, Ali Raik Efendi, Mabeyinci Mustafa İffet Bey, Beylikçi Sun'î Efendi, Tezkirci ula Firdevs Efendi, Türk ordusunda hizmet gören Mösyö Bertrano ve İsveç elçiliği memuru M.d'Ohosson'dur³⁵. Projelerden önemli olanların çoğunun ordu mensuplarından değil de sivil üyelerden gelmiş olması dikkat çekicidir. Bunların on üçü bürokratlara, beş tanesi ilmiye mensuplarına aittir³⁶.

Padişah'ın devlet, adamlarından ıslahatlarla ilgili rapor istemesinin bazı önemli sebepleri vardı. Bunların başında, onun meşverete çok önem vermesi ve bu sayede din ve devlet hakkında daha isabetli kararların alınabileceğine olan inancı gelmektedir³⁷. Öte yandan tahta yeni geçen ve İstanbul dışına hiç çıkmayan padişah, çeşitli görevler vesilesiyle ülkeyi gezen ve devletin durumunu iyi bilen bu insanların görüşlerinden istifade edecek, aynı zamanda ıslahat ekibini de bu suretle seçebilecekti. Esas beklediği fayda ise, bu güç ve tehlikeli yenilik işinde yalnız kalmamak, ıslahatı devletin malı haline getirmektir³⁸.

III. Selim'in bu derece tedbirli davranması, Onun kendinden önce yapılmak istenilen ıslahat hareketlerini incelediği ve gerçekleştireceği yeniliklerin devamı için her türlü olumsuz ihtimalleri dikkate alıp, ona göre hareket ettiğine işaret etmektedir³⁹.

Bir süre sonra hazırlanan ve padişaha sunulan raporlarda görüş birliği mevcut değildi. Fakat bunlarda tek bir ortak nokta vardı, o da "Askeri alanda mutlaka yenilik yapılması" idi⁴⁰.

³⁵ E. Z. KARAL, a.g.e., s.36.

³⁶ Sipahi ÇATALTEPE, a.g.md., s.241.

³⁷ A. Cevdet PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, C.VI, s.6.

³⁸ E. Z. KARAL, a.g.e., s.35.

³⁹ Besim ÖZCAN, "Sultan III. Selim Devri Islahat Hareketleri", *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.671.

⁴⁰ Y.YÜCEL – A. SEVİM, a.g.e., s.162.

Layihalar arasında Sadrazam Yusuf Paşa'nın layihası önemli bir yer tutar⁴¹. Ona göre, bir çeşit genel askerlik ödevi yönetimi ile vilayetlerde milis kıtaları kurulmalı, bunlar savaş zamanı gelince çağrılarak toplatılmalı, savaş yıllarında kendileri ve aileleri vergilerden muaf tutulmalıydı. Milli bir ordu kurulmasına en yakın fikir buydu⁴².

Diğer önemli bir layihacı Tatarcık Abdullah Efendiye göre yeniçeriler düzenlenmeli ve eğitimleri her an denetlenmeli, ayrıca Cebeci, Arabacı, Topçu ve şair ocaklar da eğitimden faydalanmalıydı. Yani bütün askerlerin savaş fenleri üzerine eğitim ve düzenleri sağlanmalıydı. Tatarcık Abdullah Efendinin raporu askeri sosyal, ahlaki, mali gibi hemen hemen her türlü soruna el atması nedeniyle diğerlerinden hem daha uzun, hem de içerik bakımından daha zengindir. Özellikle onun ve Defterdar Şerif Efendi'nin mali tespitleri III. Selim döneminde çıkarılan Kanun ve nizamlara aynen yansımıştır⁴³.

Islahat layihalarında yalnızca askeri meseleler üzerinde durulmamıştır, bunlardan başka idari ve mali meseleler hakkında da fikirler ileri sürülmüştür. İlmiyenin ıslahı, sikkenin, tophane ve tersanenin ıslahı, cizyenin tanzimi bu meseleler arasındadır. M.d'Ohsson'un layihası önceki yabancıların tespitlerine göre daha geneldir. M. d'Ohsson devletlerdeki kanun ve nizamlardan bahsettikten sonra, böyle kötü durumlarda yeni düzenlemelerin zorunlu olduğunu belirtmekte ve bunun da ancak başka devletlerden istifade suretiyle olmakla yapılabileceğine dikkat çekmektedir⁴⁴.

Prusya Sefiri Azmi Efendinin Prusya Sefaretinde yazdığı sefaretname III. Selim'in tahta çıktığı ilk yıllar rastladığından aktardığı bilgiler daha da önemli hale gelir. Gözlemleri daha çok idari konular üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ahmet Azmi, sefaretnamesinin sonunda "Hatime" de ıslahat düşüncelerini toplu bir şekilde özetlemiştir. Buna göre:

1-"Hazine makamına kaim" olan reayaya adil davranılması ve ehil olmayanlara mansıb verilmemesi, 2- "Ruhu devlette olan askeri taifesinin ve özellikle topçu ve bahriyeli askerlerin yaz ve kış emre amade hale getirilmesi gerekmektedir. Bunların yapılması halinde imparatorluk düşmanlarına galip olacaktır, demektedir⁴⁵.

⁴¹ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI "Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa", *Belleten*, XXXIV / 154, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1975, s.233-256.

⁴² Necdet HAYTA, a.g.e., s.71.

⁴³ gös. yer

⁴⁴ E. Z. KARAL, a.g.e., s.41.

⁴⁵ Abdurrahman ÜZÜLMEZ, *Osmanlı İmparatorluğunda Islahat Düşüncesinin Gelişimi (1718-1839)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara, 1994, s.61.

Layihalarda askerlikle ilgili pek çok görüş vardı ki bunların birçoğu yapılacak ıslahat hareketinde dikkate alınmıştır. Ama layiha verenler arasında askerlikten anlamayanların fikirleri de vardır. Bu yüzden bazıları gülünç bulunarak alay konusu edilmişti ve bazı söylentiler halkın ağızına düştüğü için, bu işe karşı belki istemeyerek de olsa, muhalif hava oluşmuştur⁴⁶.

Layihalarda görüş birliği yoktu. Bütün hepsi ordudan şikayetçiydi ve orduyu düzenlemenin gerekliliği konusunda hem fikirdi. Ama nasıl tedbir alınacağı ve düzenlemenin hangi şekilde yapılacağı noktasında bir ortaklık kurulamıyordu⁴⁷.

Layihalarda Osmanlı Ordusunun üç zayıf yönü üzerinde durulmuştur. Birincisi, geleneksel Osmanlı Ordusunun bahar ve yaz ordusu olarak yetiştirilmesidir. Osmanlı ordusu, kışın geri döndüğünde, düşmanın bu dönüşten yararlanıp, kış hareketine girişmesidir. Bunun için, bir kısım asker kış, bir kısım da yaz için yetiştirilmelidir⁴⁸. Bu sorunun kesin çözümü ise daimi ordunun kurulmasıdır. İkincisi, asker üzerine hükmeden komuta tabakası sorunudur. Yeniçerilerin sadakatli subaylar tarafından yönetilmesi ve hükümete bağlı olmaları gerekiyordu. Üçüncüsü ise tımar, esame satışı ve ulufe meselesidir⁴⁹.

Devlet adamları ve alimlerin, ıslahat hareketleri konusundaki görüşleri başlıca üç grupta toplanıyordu. Bunlardan birincisi, yeniçeri ocağını ve diğer ocakları, Kanuni Sultan Süleyman devrindeki kanunlara göre düzenlenmeyi istiyorlardı ki bunlar muhafazakarlardı. İkincisi, bu ocaklara Kanuni Sultan Süleyman kanunnameleri icabındadır diyerek, batı eğitimine ve onlardan alınan silahların kullanılmasını teklif eden telifçi (uzlaşmacı) grubtu. Üçüncü grup ise, yeniçeri ocağının kaldırılması ve düzenlenmesinin mümkün olmadığını onun için bu ocağın kaldırılıp yerine Avrupa tarzına ve eğitimine uygun yeni bir ordu kurulmasını savunan inkılapçılardı⁵⁰. İnkılapçı grubun görüşü şöyleydi: Devletin kanunları zamanla bozulmuştur ve bunun sonucunda orduda da birçok aksaklıklar görülmektedir. Halbuki eski kanunları tekrar canlandırmak devlet için fayda sağlamaz, çünkü bu kanunlar zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun düşmez. Şu halde yeni esaslara dayanan yeni tedbirler düşünmek lazımdır⁵¹.

⁴⁶ Sipahi ÇATALTEPE, a.g.md., s.241.

⁴⁷ Tahsin ÜNAL, *Türk Siyasi Tarihi*, Emel Yayınları, Ankara, 1977, s.38.

⁴⁸ Sipahi ÇATALTEPE, "XIX. Yüzyıl başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu", (Basılmamış Doktora Tezi, İÜ), İstanbul, 1989, s.67.

⁴⁹ A. ÜZÜLMEZ, a.g.e., s.68.

⁵⁰ T. GÖKBİLGİN, a.g.md., s.311.

⁵¹ E.Z. KARAL, a.g.e., s.39.

Sultan III. Selim, inkılapçıların düşüncesini seçti. Uygulamaya geçmeden, bu fikri iyice benimsemiş kimselerden oluşan on kişilik bir ıslahat heyeti meydana getirdi ve başlarına çok dirayetli bir kişi olarak bilinen İbrahim İsmet Bey'i tayin etti. Bu heyet kısa sürede 72 maddeden oluşan bir ıslahat programı hazırladı. Öncelikle askerlikle ilgili maddelerin uygulanması kararlaştırıldı. Buna göre; mevcut asker ocakları nizam altına alınacak, Avrupa tarzında bir ordu kurulacak ve harp sanayii müesseseleri yeniden tanzim edilecektir⁵².

III. Selim, yapacağı ıslahatlar için ilk aşamayı bu şekilde tamamlamıştır. Gerek yenilikler için gerekli kadronun hazır, gerekse bir takım şartların artık uygulama safhasına geçmek için uygun olduğunu düşünmekte olan III. Selim, askeri ıslahatlara başlayacaktır.

B. ASKERİ ALANDAKİ ISLAHATLAR

1. Mevcut Asker Ocaklarının Düzenlenmesi

Islahat layihalarında mevcut askeri ocakların kötü durumuna işaret edilmiş olmakla beraber, Yeniçeri ocağının derhal kaldırılıp onun yerine yenisini kurmak, o kadar kolay değildi. Zira bunu yapabilmek için devletin başka bir askeri kuvveti bulunmamaktaydı. İşte bu sebeple III. Selim, bir yandan Avrupa standartlarına uygun bir ordu hazırlarken, bir yandan da mevcut ordu ocaklarının mümkün olduğu ölçüde düzenlenmesinin daha olumlu sonuçlar vereceğini düşünüyordu. Böylece bunu gerçekleştirmek amacıyla, askerlik görevleri dışında esnafılık, ticaret ya da başka işler yapmakta olan Yeniçerilerin askeri disiplin ve eğitimlerini ıslah etmek için haftada birkaç gün eğitim ve öğretim mecburiyeti getirildi. Çok geçmeden "Tecdid-i Kanun-i Tımar ve Zeamet" adıyla düzenlenen bir kanunla, tımar ve zeamet sahibi olduğu halde savaflara katılmamış olanların tımar hakları geri alınarak bunlar, merkez ve sancaklarda görevlerini tam anlamıyla yapanlara verildi⁵³.

Yeniçeriler arasında herhangi bir hadiseye meydan vermemek için çok dikkatli davranılmıştır. Önce Yeniçeri ağasına gönderilen bir emirle ocağın eski kanunun gereğince yeniçerilerin sefer haricinde talim ve terbiye ile meşgul olmaları icap ettiği hatırlatılıp her sene ilkbahar başlangıcından sonbahar sonuna kadar Talimhanede ve Sadabat'ta haftada iki

⁵² T. GÖKBİLGİN, a.g.md., s.312.

⁵³ Y. YÜCEL- A. SEVİM, a.g.e., s.163.

gün⁵⁴ talim yapmaları bildirildi. Bu hususun İstanbul dışında olan bütün yeniçerilere tatbik olunması da emredildi⁵⁵.

Sadece yetenekli askerlerin görevlerine devam edebileceğini kesinlikle belirtmek için Yeniçerilerin sayısı yarı yarıya azaltıldı. Eyalet valililerinden maiyetlerindeki gençlerden yedek asker yetiştirmeleri istendi. Yeniçerilere yeni Avrupa tipi silah ve cephane verilmesine çalışıldı. Her alaya da eğitmen olarak belli sayıda eğitilmiş tüfekli er verildi. Yeni metotları kabul etmeye ikna etmek amacıyla yeniçerelerin maaşları arttırıldı ve maaşlar tam zamanında ve tam olarak ödendi⁵⁶. Yeniçeri Ocağında bulunan askerlerin tüfek ile atış talimleri yapması ve savaş yeteneklerini attırmalarının sağlanması için Ocak'a Tüfengçi başılar, Tüfengci Odabaşları ve her bir tüfengcibaşı'na asker ve Aşçılar, Sakalar ve Karakullukcular tertip ve tahsis edilmiştir. Önceden beri Ellidördüncü Bölük Çorbacı vazifesini yürütenler Sertalimci olduklarından, bu defa da bunların Sertalimci olmaları uygun görüldü. Talim günlerinde, Ocak Başkatibi ve altı nefer Ocak Yazıcısı'nın hazır bulunması: dörder Ortanın talime gelmeleri gerektiği hususları sıkı bir nizamla bağlandı⁵⁷. Yeniçerilerin atış talimlerinin sonuçlarının izlenmesi için yeniçeri mevcudu "Esami Defterleri"ne kaydedilmiştir⁵⁸.

Yeniçeri Ocağı dışında kalan ve kanunları yeniden tertip edilen askeri sınıflar humbaracı, lağımçı, topçu ve arabacı sınıflardır. Yapılan kanunlarla, askeri ocaklara XVII. ve XVIII. yüzyıllarda görülmemiş bir disiplin ve eğitim kazandırılmıştır. Humbaracı, Lağımçı, Topçu Ocakları için 26 Şubat 1793'te ayrı kanunlar çıkarıldı⁵⁹.

a- Humbaracı Ocağının Islahı

Humbaracı ocağı askerleri humbara ve ateşli silahlar kullanmaları sebebiyle şimdiye kadar yapılmış savaşlarda diğer askeri sınıflardan daha etkili hizmet etmişlerdi. Bu nedenle Humbaracı (bombacı) sınıfına III. Selim özel ilgi göstermiştir. Ve Humbara Ocağını da ayrıca ele alıp, bir düzene kavuşturmak, Humbara havanı, kundak ve diğer malzemesini kolay kullanılır olarak imal etmek istemiştir. Önce, İstanbul Sötlüce'de Humbarahane yapıldı ve buraya Humbaracı Ocağı Nazırı tayin edildi. Her Humbaraya

⁵⁴ Kemal BEYDİLLİ – İlhan ŞAHİN, *Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e Dair Eseri*, T.K.K. Basımevi, Ankara, 2001, s.46.

⁵⁵ HEYET, a.g. e., s.2755-2756.

⁵⁶ Stanford J.SHAH, "Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş", (Çeviren; M. Faruk Çakır), *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, s.614.

⁵⁷ K. BEYDİLLİ -İ. ŞAHİN, a.g.e., s.46.

⁵⁸ Gös. yer

⁵⁹ Mithat SERTOĞLU, *Türkiye'de Yenileşmenin Tarihçesi ve Tanzimat Devrimi*, İstanbul Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1973, s.25.

farklı üniformalı on nefer humbaracı ve beş nefer Mülazım verildi, hangi humbaraya bağlı olduklarını bilmeleri için birer nişan takıldı. Lağımıcılarla fark edilmeleri için başlarına şerit işareti ilâştirildi⁶⁰.

Humbaracı Kanuna göre, Humbaracı sınıfı mensupları sürekli olarak İstanbul'da oturacaklar, Humbaracı askerleri geometri bilgisi ve atış sanatını görmek için yetenekli ustalardan ders görecekler ve daima eğitim ve öğretimle uğraşacaklar. Erlerin ve subayların sanatlarında ilerlemeleri rica, iltimas ve tavsiye ile olmayacaktır. Bütün tımarlı ve maaşlı humbaracı erlerinin yoklamaları İstanbul'da yapılacak, yoklamada olmayanların maaşları hazineye devredilecektir. Erler evlenmeyecekler. Terfiler mesleklerinde gösterecekleri kabiliyetlere ve bilgilerine göre yapılacaktır. Humbaracı erleri Kağıthane veya Ok meydanına inşa edilecek olan kışlalarında oturacak ve daima işleriyle meşgul olacaklardır⁶¹. Kanunname gereği tüm humbaracılar Salı ve Cuma günleri hariç diğer günlerde Mühendishaneye gelerek öğrenmeleri gereken teknik bilgileri edineceklerdir. Ocak Katibi, Kanunnameleri bir kağıda yazarak her ay humbarada görevli olanlara okuyacaktır⁶².

b- Lağımçı Ocağının Islahı

Bu dönemde ıslahı düşünülen lağımçı ocağı, zamanında muhasara edilen kaleleri yıkmak için lağım yapan ve atan bir ocak olup iki sınıftıdır. Bir kısmı cebeci başının emri altında cebeci ocağına bağlı olup maaşları, diğer kısmının da zeamet ve tımarları vardı. Osmanlı ordusunda lağımçılık mühendis olmayı gerektiren önemli bir meslek iken 17. Asrın ortalarından itibaren bozulmuş ve sanattan anlamayanların mesleği olmuştur. 18. Asrın sonlarına doğru mevcudu 200 olan bu ocak 1792'de Nizam-ı Cedid ıslahatıyla modern bir şekle sokularak biri lağım bağlamak fennini ve diğeri köprü, tabya ve kale yapmak gibi mimari sahayla ilgilenen iki önemli kısma ayrılmıştır⁶³. Kanunnameleri uyarınca, tımar ve zeamet sahibi eski ve yeni lağımçı askerler ile Mühendishaneye kaydedilen Mülazımlar, tatil olan Salı ve Cuma günleri dışındaki günlerde, nöbetleşerek derslere, eğitim ve talimlere devam edeceklerdi. Bunlardan, alanlarında bilgi edinmeleri, eğitildikleri konularla ilgili teknik resimler çizmeleri, alçıdan ve ağaçtan maket yapmaları

⁶⁰ K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.52.

⁶¹ E. Z. KARAL, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, s.45.

⁶² K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.53.

⁶³ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşkilatlarından Kapıkulu Ocakları II*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1944, s.131.

beklenmektedir⁶⁴. Humbaracı ocağıyla ilgilenen görevliler lağımıcılardan da sorumlu olmuştur. Disiplinle ilgili kurallar Humbaracı ocağının kanunuyla aynıdır.

c- Topçu Ocağının Islahı

III. Selim'in düzenlemeyi düşündüğü ocaklardan bir diğeri de Topçu sınıfıdır. Her zaman bu sınıf itibarlı bir birlik sayılmıştır. Bu sınıfın durumu savaşların kazanılması ya da kaybedilmesinde son derece önemli rol oynamıştır. Babıali, bundan dolayı İstanbul ve diğer vilayetlerde çok sayıda topçu bulundurmıştır. XVI. yüzyılda Türk topçuluğu diğer devletlerden üstündü. Fakat son yıllarda bu sınıfa da suistimaller sızmış, ocağın düzeni bozulmuştu. Topçular top talimi yapmaz olmuştu. Topçu zabitleri esaslı hiçbir mesleki bilgiye sahip değildir. Çünkü bu sınıfta olanlar hiçbir okulda eğitim görmüyorlardı. Savaş zamanında toplar ağırlıkları yüzünden çamurlara batar, yollarda kalırdı. Baron dö Tott yardımıyla hafif toplar döktürmüştü ancak bu konuda esaslı düzenlemeyi yapan III. Selim olmuştur⁶⁵.

Topçu ortaları Nizam-ı Cedide kadar Ağa bölüğü ve cemaat olarak iki kısımdı. Bunlardan Ağa bölüğü birinci cemaat ismi altında beş bölüğe ayrılmış olup, ikinci cemaatten itibaren yetmiş ikinci cemaata kadar devam etmekteydi ve en kalabalık bölük de birinci ağa bölüğüdür⁶⁶. Diğer ocaklar gibi olmayıp oldukça ıslah edilmiş olan Topçu ocağı III. Selim'in Hal'i esnasında Kabakçı Mustafa yanında isyana karışmışlardır. Halbuki Sultan Selim bunların ıslahına önem vermiş, derece ve itibarlarını arttırmıştır⁶⁷.

Bu dönemde, Fransa, İngiltere ve İsveç'ten topçuluktan anlayan mühendisler getirildi. Tophane ıslah edildi ve Fransız modelinde yeni toplar döktürüldüğü gibi topçu ocağı da bir kanunname ile ıslah edildi. Topçu kanunnamesi üç kısımdır. Birinci kısmı, ocak subayı ve idarecilerin rütbe, imtiyaz ve maaşlarından, ikinci kısım, teşkilat, üçüncü kısım, bu teşkilatta vazife görececek erlerle er başların üniformalarından bahsetmektedir. Topçulara ödenecek maaşlarda büyük bir hassasiyet gösterilmiştir. Topçu ocağı mevcut yirmi üç ortaya iki ilavesiyle 25 ortadan oluşacak. Her ortanın normal top adedine dört sürat topu, iki obüs, iki şahi (küçük çaplıtop), iki balyemez (batarya topu) olarak onar top ilave olacak ve ortanın küçük top adedi 250 olacaktır⁶⁸. Yeni model, sağlam, kullanımı kolay olan toplar imal edilmiştir. Balyemez olarak adlandırılan büyük toplar, şahi ve sürat

⁶⁴ K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.54.

⁶⁵ E. Z. KARAL, a.g.e., s.47.

⁶⁶ İ. H. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.53.

⁶⁷ İ. H. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.69.

⁶⁸ E. Z. KARAL, a.g.e., s.48.

olarak adlandırılan küçük toplar, kundak ve arabaları hep bu yeni düzenlemenin ürünüdür⁶⁹.

Kanunnameye göre, topçu askerinin talime gelip kışlasına devam etmesi şart koşulmuştur. Topçu ortaları Pazartesi- Perşembe günleri tophane talim hanesinde ateşli talim, diğer günlerde kuru talim yapacaklardı. Şarta riayet etmeyenler ve ölenlerin maaşları hazineye devredilecektir.

Topçulardan çorbacı rütbesine gelmeyenlerin evlenmeleri yasaktır. Arabacı kanunnamesi topçu kanunnamesinin aynı gibidir. III. Sultan Selim Tophanede arabacılar için deniz kenarında bir kışla yaptırıp vaiz olarak bir şeyh de tayin etmiştir. Top Arabacıları imalathanesinin Tophanede ve seferlerde top arabalarını sevkeden arabacıların kışlalarının şehremininde ve hayvanlara bakan kısımları o ahur kapıdadır ve III. Selim zamanında top arabacılarına Tophanede yeni bir kışla yapılmıştır⁷⁰.

Topçu kanunnamesinde tophane ocağına bir tuğ verilmesine devlet ricalinden birinin nazır olması kanuna geçirilip açıklanmıştı. Tophane nezareti de Mustafa Reşit Efendi'ye ek görev olarak verilmiştir⁷¹.

Topçu ocağındaki her ortaya gerekli sayıda top tahsis edilmişti ama acil olarak herhangi bir yere top yetiştirilmesi gerektiğinde ve düşmana müdahale edilmesi söz konusu olduğunda ayrıca süvari olarak girilemeyen yerlere diğer topçular gibi piyade olarak gidebilmeleri için Süvari Topçuları tertip edilmiştir⁷².

Topçu ve Arabacı Ortaları'nın taşraya memuriyetlerinde gidecekleri yerlere göre masrafların karşılanması için bir mübaşir görevlendirildi ve bu konularla ilgili bir talimatname kaleme alındı. Görevli askerler topların sağ ve sol yanında olacaklar, önde toplar ve her topun arkasında cephe arabaları yer alacaktı. Alemdar, Odabaşı, Vekilharç ve Çorbacı hep beraber olacak ve birbirlerinden ayrılmayacaklardı⁷³.

III. Selim, barut imali ile ilgili bir nizamname de yayınlamıştır. O döneme kadar Baruthane Nazırlığı, istendiği zaman değiştirilen yıllık bir görev sayılırdı. Görev ehil olmayan ricale verildiğinden buralarda yolsuzluklar olmuş, üretimde gereken istikrar ve verim sağlanamamıştı. İstanbul, Gelibolu ve Selanik Baruthanelerinde sadece kalitesiz barut imal ediliyordu. Barut ateş almıyor ve hedeflenen menzilin yarısına dahi

⁶⁹ K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.50.

⁷⁰ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.99.

⁷¹ A. Cevdet PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, C.VI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.89.

⁷² K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.51.

⁷³ K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.52.

ulaşmıyordu. Bu nedenle askeri ihtiyaçlar için yabancı ülkelerden iki misli fiyata barut alınıyordu⁷⁴. III. Selim tüm bunları düzeltmek için Baruthaneler Nazırlığı görevinin sıra ile devlet adamlarına verilmesi usulüne son vererek, ileri gelen kişilerden birine bu görevi devamlı ve kalıcı olarak verdi. Üç kalem baruthane nezaretleri birleştirildi. Hepsi tamir edildi. İstanbul'da Küçükçekmece yakınlarında yeni bir baruthane açtırdı. Baruthanede çarkların döndürülmesi için hayvan kuvveti yerine su kuvvetinden yararlanıldı. Bu suretle, bir taraftan İngiliz ve Hollanda barutu ayarında barut imal edildi. İki yıl içinde en kaliteli barutlar üretildi⁷⁵.

III. Selim, boğazın Karadeniz'e çıkış noktasında olup tamirleri sona eren Bağdadçık, Revancık, Rumeli feneri, Garipçe, Büyük liman ve Poyraz Limanı kalelerinin muhafızlarını attırarak, bunlara Levend Çiftliğindeki askerler gibi talimler yapmalarını emretmiş, bu usulü Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Yuşa ve Tellitabya'da da tatbik ettirmiştir. Bunun en önemli sebebi artık Karadeniz'de kuvvetli bir donanması bulunan Rusya'ya karşı icabında İstanbul'u müdafaa idi⁷⁶.

Görüldüğü gibi dönemin askeri ocaklarında köklü yenilik olarak göze çarpan büyük bir ıslahat olmamasına rağmen ocakların bozulmuş olan disiplin ve nizamını yeniden kurmak için kanunlar konmuş, askerliğin esasları olan eğitime son derece dikkat edilmesi istenmiş ve bu büyük ölçüde sağlanmıştır⁷⁷.

Şunu da unutmamak gerekir ki, III. Selim asıl Nizam-ı Cedid ordusuna önem vermiş olup bu ocakların ıslahını iyileştirici bir tedbir olarak düşünmüştür.

2. Nizam-ı Cedid Ordusunun Kurulması

Osmanlılarda toplum askeri ve reaya olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Devlet memurları ve askerler askeri sınıftı. Bunun dışında kalan halkın tamamı reayaydı. Toplumun yarısını oluşturan bu sınıfın iyileştirilmesi, sorunlarından arındırılması gerekiyordu. Kendi sorunlarının yanı sıra askeriye, toplumda bir çok soruna da kaynaklık ediyordu. Askeri sınıfın içinde kargaşalıklar, yolsuzluklar, kuralsızlıklar ocağı yiyip bitirmişti⁷⁸.

⁷⁴ A. Cevdet PAŞA, a.g.e., s.76.

⁷⁵ E. Z. KARAL, a.g.e., s.62.

⁷⁶ HEYET, Mufasssal Osmanlı Tarihi, s.2760.

⁷⁷ E. Z. KARAL, a.g.e., s.48.

⁷⁸ Ebubekir SOFUOĞLU, Sosyal Siyaset Açısından Genel Olarak ve Nizam-ı Cedid Dönemi İtibariyle Osmanlı Düzeni, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ), İstanbul, 1994, s.72.

III. Selim'i askeri ıslahatlar yapmaya sevk eden asıl faktör Yeniçeri ocağının bozulması dolayısıyla savaşlarda yaşanan başarısızlıktır. Yeniçerilik, başlangıçta asker olmak üzere Hristiyan çocuklarından toplanıp acemi kışlalarında eğitildikten sonra Yeniçeri ortalarına alınan düzenli, bekar ve tek işleri askerlik olan önemli bir sınıftır. Bunlara "kul taifesi" denirdi. Zamanla Hristiyan devşirme usulü terk edilerek Müslümanlardan da yeniçeri kaydına izin verildi. İslam halkı ise serbestliğe alışkın olduklarından subayları tarafından kendilerine kul muamelesi yapılması güçleşmişti. Bu ve diğer idari sebeplerden yeniçeriler artık evlenebiliyorlar, kışla dışına rahatlıkla çıkabiliyorlardı. Yeniçerilik eski namını taşıyan ama mevcut vasıfları üzerinde bulundurmayan, seferlerde devamlı başarısız olan bir sınıf haline döndü⁷⁹.

III. Selim, kapıkulu ocaklarının ve bunların en önemli çekirdeğini oluşturan yeniçeri ocağının ıslah edilerek bunlardan faydalanılamayacağını farkındaydı. Açıkça satılabilen yeniçeri esamesine sahip olup askerlik dışında bir çok işle, kendi sanat ve ticaretiyle uğraşan yaygın bir grup bulunmaktaydı. Esameler ya para ile satın alınmış yada babadan oğula geçmiştir. Yeniçerilik teşkilatı askeri karakterini kaybederek mali ve iktisadi bir hal almıştı⁸⁰.

Bunların hemen hemen hepsi kapıkulu askeri olmanın verdiği avantajlardan da rahatlıkla yararlanabiliyorlardı. Bunlar ne askeri eğitimlere katılıyorlar ne de sefer zamanı ordunun yanında yer alıyorlardı. Ancak her yönüyle artık kaldırılması gerektiğinden şüphe olmayan yeniçeri askerlerini birden kaldırmak da imkansızdı. Bundan dolayı padişah, ocağın hemen kaldırılmaması fikrini kabul etti. Ama ocağın yanında Avrupa usulüne göre yetiştirilmiş küçük bir ordu kurulmasına karar verdi. Avusturya ve Rusya ile barış antlaşmalarının imzalanmasından sonra Sadrazam Koca Yusuf Paşa ordu ile İstanbul'a döndüğünde askerin bir miktarının Davutpaşa'da bırakılmasını emretmişti. Bir süre sonra, bu askerler "Ağa Yeri" diye adlandırılan (bugünkü Arkeoloji Müzesi'nin bulunduğu meydan) eğitim yerine getirilerek, burada birkaç Avrupalı subay tarafından eğitime başlanmıştı. Bu küçük birlik daha sonra, Nizam-ı Cedit adı altında kurulan yeni teşkilatın çekirdeğini teşkil etti⁸¹.

Talimli askerle meşgul olmak üzere bir Talimli Asker Nezareti kuruldu⁸². Başına Talimli Asker Nazırı unvan ile ricalden Mustafa Reşit Efendi geçirildi. Bu memuriyet ve

⁷⁹ A. Cevdet PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, s.81.

⁸⁰ E. Z. KARAI, *a.g.e.*, s.50.

⁸¹ Zuhuri DANIŞMAN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.II, Yeni Matbaa, İstanbul, 1993, s.135.

⁸² Besim ÖZCAN, *a.g.md.*, s.674.

“Memurin-i cihadiyyeden olmak hasebiyle” nazır olanların nüfuz ve itibarlarının artması için güveze kaplı orta ile divan-ı hümayuna gelip kubbe altında sadrazam huzurunda boş defterdarın alt yanında oturmaları kanun haline konuldu⁸³.

Her şeyden önce yeniçeri ocağını ürkütmemek için yeni askeri sınıfın teşkiline dair herkesin kabul edebileceği geçerli bir sebep arandı ve bulundu⁸⁴. Rusya’nın Karadeniz’den İstanbul’a hücum edeceği, İstanbul’un su bendlerinden şehrin suyunu kesip ortalığı karıştırdıktan sonra denizden ani bir hücumla savunmasız kalan şehri ele geçireceği söylendi⁸⁵. Yeniçeri ocağı barış zamanlarında seferber halde olmadığı için böyle bir tehlike karşısında kuvvet toplanması ve boğaza sevki için zaman geçecek ve Ruslara karşı koyulamayacaktı. İşte bunun için yeni tüfekli ortası hazırlanıyordu. Böylece Nizam-ı Cedid askeri için görünüşte bir bahane bulunmuş oldu⁸⁶.

III. Selim, aslında Nizamı Cedid’in başlı başına bir askeri ocak olmasını istiyordu. Fakat devlet adamları yeniçeri ocağının dışında bağımsız bir ocağın kurulmasını hem kanun ve ananelere uygun bulmamakta hem de çok tehlikeli görmekteydiler⁸⁷. Tepkileri dikkate olan III. Selim ocağın bağımsız olmaması fikrini kabul etti. Ocağa yeniçerilerden genç olanların alınması fikrini sunduğunda ise bunu yeniçeriler reddettiler. Maksatları bağımsız bir teşekkülün meydana çıkması böylece onlarla mücadelenin kolaylaşmasıydı. Fakat Padişah ve Nizam-ı Cedid ekibi bu tuzağa düşmediler ve Nizam-ı Cedid askeri, Bostancılar Ocağına bağlı olmak üzere “Bostancı Tüfenkçisi Ocağı” şeklinde kuruldu (Şubat 1793)⁸⁸. Zaten bu yeni askerin kılık kıyafeti de az – çok bostancıları andırıyordu. O sırada Bostancılar mavi şalvar, kırmızı kaftan giyerler ve serpuş olarak kırmızı barata kullanırlardı. Papuçları da kırmızıydı. Nizam-ı Cedid askeri de dar mavi şalvar, kırmızı dar ceket ve kırmızı barata giyecekler papuçları kırmızı olacak ve sarı tokalı kemer takacaklardı⁸⁹.

Bundan sonra ocağın nizamnamesi yapıp kadrosu oluşturuldu. Nizam-ı Cedid askeri 12.000 kişiden ibaret olacaktı. Bunun 1.600’ü İstanbul’da, geri kalan Rumeli ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde, imkanlara göre 800 veya 1.500 olarak yetiştirilecekti⁹⁰.

⁸³ Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. MEB, İstanbul, 1993, s.703.

⁸⁴ HEYET, a.g.e., s.2757.

⁸⁵ Koca Sekbanbaşı Risalesi, s.16.

⁸⁶ HEYET, a.g.e., s.2757.

⁸⁷ T. GÖKBİLGİN, a.g.md., s.312.

⁸⁸ HEYET, a.g.e., s.2757.

⁸⁹ gös.yer

⁹⁰ E. Z. KARAL, *Osmanlı Tarihi*, s.65.

Fakat Öncelikle İstanbul'daki 1.600 kişinin eğitim ve öğretimine başlanacaktı ve on iki bölükten bir orta kurulacaktı⁹¹.

1793'te ilk yapılan işlerden birisi farklı sınıflara mensup 15 uzman zabitin gönderilmesi için Fransa'ya müracaat edilmesidir. Aynı şekilde İsveç, Prusya ve İngiltere'den askeri uzmanlar getirtilerek ordunun yetiştirilmesine başlanacaktır⁹². Bu dönemde askeri alanda en ileri görülen Fransa olduğu için uzmanların çoğunluğu bu ülkeden getirtilmiştir. Levent Çiftliği'nde İsmail Mikel adında bir uzmanda görev almıştır. Nizam-ı Cedid ile birlikte önceki dönemlerle mukayese edilmeyecek şekilde, uzmanlar yanında çok sayıda zanaatkar işçinin de orduda istihdamı sağlanmıştır⁹³. 1793 yılında Bostancı Ocağına bağlı ilk orta kurularak hemen eğitimlere başlandı. Kağıthanede eğitim görmesi kararlaştırılmışken sonraları bu iş için şehrin biraz daha dışında ve halkın gözünün uzağında yapılması daha doğru bulunarak, Levend Çiftliğinde yetiştirilmeleri uygun görüldü. Buna dair yayınlanan fermanla şimdilik Levend Çiftliğinde belirlenen 1.600 kişiyle 12 bölük ve bir ortadan başlanması, ortaya bir binbaşı, sağ ve sol kolağaları, bunların iki mülazım ağaları ve her bölüğe birer yüzbaşı ve diğer zabitlerin tayini emrediliyordu. Levend Çiftliği Kethüdası Veli Ağa, ocak ağası atanıyordu ve neferlere de süngülü tüfekler verilerek eğitime başlanıyordu. Arkasından 17 Eylül 1794 tarihinde Levend Çiftliği Kanunnamesi hazırlandı. Ocak da resmen kurulmuş oluyordu. Buna göre Bostancı Tüfekçisi Ocağına devlet ricalinden bir nazır ve dergah-ı ali kapıcı başlarından bir ağa atanacak, bütün işler nazır ve ağa tarafından görülecek ayrıca bir katip ve iki katip yamağı bunlara ilave olarak atanacaktır⁹⁴.

- Bu askerler beş vakit namazı cemaatle kılacaklardır. Din emirlerini öğrenmek için her bölüğe bir imam tayin edilecektir. Zabıtlere tımarlar hasılatından maaş, neferlere yevmiye ve tayin bedeli ödenecektir. Kendilerine birer kat elbise, ayakkabı, çizme verilecek, silahları devletçe tedarik edilecek, Neferlerden zabıt olanlara zabıt elbisesi giydirilecektir.

- Askerler ilk olarak tüfekendaz neferi olacak yavaş yavaş terfi ederek onbaşı, çavuş, alemdar, mülazım, sağ ve sol koloğası, kethüda ve binbaşı olabilecektir. Ocak

⁹¹ İsmail Hami DANIŞMEND, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1955, s.72.

⁹² N. HAYTA, a.g.e., s.73.

⁹³ Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA, "Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devletinin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü", *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.684.

⁹⁴ T. GÖKBİLGİN, a.g.md., s.312.

ağalığı makamı boş olduğunda ya bir binbaşı veya bir kapıcı başı bu vazifeye tayin edilecektir. Terfide Kıdem kadar ehliyeteye de bakılacaktı.

Topçular, önce topçu neferi, sırasıyla top kalfası, top ustası, çavuş ve topçubaşı olacaklardır. Askeri mızıkaya da böyle bir kariyer konulmuştur.

- Neferler gece gündüz kışlalarında talimle meşgul olacaklardır. Üç seneden önce ocağı terk etmek isteyen olursa kendisine yapılan masrafları iade edecektir.

- Ocakta yaşlananlar maaşlarının üçte biriyle, savaşta yer alanlar yarısıyla emekli edilecekler.

-Ocağa alınacak erler en çok 25 yaşında olacak. Zabıtlere emir neferi verilmeyecek ve hizmetçileri başka yerden olacaktır.

- Neferler tek üniforma giyecekler, Aylıkları her ay “İrad- ı Cedid Hazinesi”nden ödenecek.

- Zabıtlar evlenemezler, Bir zabıtlık boşalınca ya bir aşağı rütbeden veya dışardan bir kimse sınavla alınır⁹⁵.

İlk olarak çalışmaların hepsi Levend Çiftliğinde başladı (1793). Zamanla “asakir-i şahane” de denmeye başlayan Levend Çiftliğindeki Nizam-ı Cedid askerlerine ek olarak, 1799’da Mısır seferi ve Akka olayında gösterdiği başarı üzerine ikinci bir orta daha ilave edildi. Kasım 1799’da kurulan bu ikinci ortaya Kethüda Ortası adı verildi. Piyade birliklerinin gelişmesinden sonra, süvari birliklerinin de kurulmasına karar verilip, 1800 yılında Süvari birliği kurulmuştur⁹⁶.

Bu arada sayıları çoğalan Nizam-ı Cedid askerinin daha iyi yetiştirilmesi için Sultan Selim tarafından, bugün I. Ordu karargahı olarak kullanılan ve Batılı kışla mimarisinin dünyadaki en büyük örneklerinden biri sayılan Selimiye Kışlası yaptırıldı (1800)⁹⁷.

Ayrıca ikinci ortanın kuruluşu esnasında eyalet valilerine de emirler gönderilerek bulundukları bölgede Nizam-ı Cedid askeri yetiştirmeleri emredildi. Levend Çiftliğinde iki ortanın kurulmasından sonra Üsküdar’da üçüncü bir orta 1801’de kuruldu. Bu orta, Anadolu’da kurulacak ortalar için merkez görevini yapacak ve Levend Çiftliği Bostancı Tüfenkçilerine bağlı olacaktı. Üsküdar Ocağına asker sağlayabilmek için bazı eyalet ve kazalar doğrudan bu ocağa bağlandı. Niğde, Beyşehir, Kütahya, Bolu, Viranşehir, Kayseri,

⁹⁵ A. Cevdet PAŞA, *Tarihi Cevdet*, C.VI, s.100.

⁹⁶ Sipahi ÇATALTEPE, *a.g.m.*, s.244.

⁹⁷ Semavi EYİCE, *Batılılaşma (Mimari)*, TDVİA, C.V, İstanbul, 1999, s.179.

Ankara, Kastamonu, Akşehir ve Aydın bunların başlıcalarıydı⁹⁸. Üsküdar ortasına kısmen, Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'nın yetiştirdiği talimli askerlerden de getirilmişti⁹⁹. Böylece yeni askeri kuvvet ilk düşünülen miktara yükselmeye başladı. Her ortada ikişer mühendis ve ikişer mülazımdan oluşan ilk Erkan-ı Harbiye heyetlerinin kurulmasında bu devrede gerçekleşmiştir¹⁰⁰.

Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağının başarı göstermesinden sonra Padişah değişik bölgelere yeni ocakların açılmasını istemiştir. Nitekim, Nizam-ı Cedid'in Napolyon'a karşı başarılı olmasından sonra Edirne, Çorlu ve Silivri'de yeni kışlalar kurulmasına karar vermiştir (1799)¹⁰¹.

Levend ve Üsküdar Ocakları alay, örgütlenme ve yönetmelik açısından aynıydı. Ocaklara alınacak askerlerin mutlaka yerli halktan olması şarttı. Askere alınanlar ve aileleri tüm vergilerden ve angaryadan muaf tutulmuşlardı¹⁰². Levend çiftliği ortası mensupları kırmızı elbise, Üsküdar ortası mavi, Anadolu ortaları mensupları da yeşil renk elbise giyiyorlardı¹⁰³.

Bu arada Nizam-ı Cedid birliklerinin günlük eğitim ve yürüyüşlerinde kullanılmak üzere bir boru – trampet takımı meydana getirilmiştir¹⁰⁴.

Padişah Nizam-ı Cedid askerinin yetiştirilmesi ile çok yakından ilgilendi. Eğitimlerine kışlalarda devam eden Nizam-ı Cedid askerlerini sık sık ziyaret etti. Sadrazam ile diğer devlet adamlarını da elinden geldiği kadar ilgilendirmeye gayret etti. Anadolu'da kendilerini bu işe veren vezirleri sık sık mükafatlandırarak teşvik etti¹⁰⁵.

Nizam-ı Cedid askerinin sayısı zamanla arttırılmaya çalışılmıştır. Kuruluşundan 1807'ye kadar Nizam-ı Cedid askerinin düzenli artışı resmi kayıtlara göre şöyle tesbit edilmiştir¹⁰⁶.

1797'de 2536 er, 27 subay

1799'da 4.317 er, 30 subay

1800'de 9.029 er, 27 subay

⁹⁸ Sipahi ÇATALTEPE, a.g.m., s.245.

⁹⁹ T. GÖKBİLGİN, a.g.md., s.313.

¹⁰⁰ İsmail Hami DANIŞMEND, a.g.e., s.73.

¹⁰¹ E. Z. KARAL, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, s.59.

¹⁰² İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", *Belleten*, XXXV/138. T.T.K. Basımevi, Ankara, 1971, s.248.

¹⁰³ S. ÇATALTEPE, a.g.e., s.244.

¹⁰⁴ Haydar SANAL, "Batılılaşma (Musiki), TDVİA, C.V, İstanbul, 1999, s.184.

¹⁰⁵ E. Z. KARAL, a.g.e., s.56.

¹⁰⁶ Koca Sekbanbaşı Risalesi, s.25.

1801'de 9.263 er, 27 subay

1806'de 22.685 er, 1590 subay

1807'de 23.000 er, 1590 subay

İstanbul Nizam-ı Cedid askerleri hem nitelik hem de nicelik olarak istenilen noktaya ulaşıncaya kadar Anadolu ve Rumeli'de harekete geçip bu yeni birlikleri orada da oluşturmak için girişimler başlamıştır. İlk zamanlarda bu askerlerin teşkiline fazla tepki gösterilmemiştir. Aslında padişahın etrafındaki inkılap taraftarı sınırlı devlet adamları dışında karşı görüşteki devlet adamları ve özellikle ulema ve tabiki yeniçeri ocağı yapılan yeniliklere karşıydılar. Fakat henüz açıktan büyük bir tepkileri görülmemiştir. Bu yüzden Padişah, Anadolu ve Rumeli'ye yönelik projesine daha da cesaretle girişmiştir¹⁰⁷.

III. Selim Nizam-ı Cedidi Anadolu'da kurmak için fermanlar yazmış ve Anadolu'daki kaza ve sancaklara ve de valilere bu fermanları göndererek, buralarda yeni düzen için asker toplanmasını ve yetiştirilmesini istemiştir¹⁰⁸.

III. Selim'in Anadolu'da bazı devlet adamları bulunmaktaydı ki bunların başında Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa, gelmekteydi¹⁰⁹. Sivas Eyaletindeki askerin başbuğu Vezir Mehmet paşa, Bozok ve Çankırı Mutasarrıfı Çapurzade Süleyman Paşa, Saruhan Mütesellimi Hacı Mehmed, Ankara Mütesellimi Mesul Ağa, Kastamonu Mütesellimi Altıkulaçzade Hüseyin, Bolu Voyvodası Çalıkzade Hüseyin Viranşehir voyvodası Seyyid İbrahim, Aydın Muhassılı Ahmed de Nizam-ı Cedid askerinin beldelerinde gelişmesi için büyük gayretler gösterdiler. Ama en çok başarı gösterenler Abdurrahman Paşa ve Çankırı Sancağı beyi Süleyman Paşaydı¹¹⁰. Karaman Valisi Abdurrahman Paşa, vilayet ve kasabaların talim için çıkarabileceği piyade sayısını şöyle bildirmiştir :

Konya ve bağlı kazaları	1000 piyade
Niğde sancağı	1000 piyade
Kayseri vilayeti	2000 piyade
Ankara	2000 piyade
Hamideline bağlı Yalvaç ve Karaağaç	200 piyade

¹⁰⁷ T. GÖKBİLGİN, a.g.md., s.313.

¹⁰⁸ Vaka-ı Cedid, Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, (Hazırlayan:Yavuz Sanemoğlu), Tercüman Yay., s.62.

¹⁰⁹ İ. H. UZUNÇARŞILI, "Kadı Abdurrahman Paşa", *Belleten*, XXXV/138, s.248.

¹¹⁰ Sipahi ÇATALTEPE, a.g.m., s.245.

Alaiye	800 piyade
Karaman	150 piyade
Kasaba	150 piyade

olmak üzere 7.300 piyadedir.

1802-1805 yılları arasında Kütahya, Bolu, Sivas, Çankırı, Kastamonu, Amasya, Tokat ve Ankara sancaklarında Nizam-ı Cedid bölükleri teşkil edilmiştir. Ayrıca diğer sancaklardan da asker yazarak talim için Levend ve Üsküdar'daki kışlara gönderilmiştir. Sonradan Nizam-ı Cedid askerinin kanunnamesi hazırlanmış ve askerinin uymaları gereken kurallar çok teferruatlı ve açık olarak belirtilerek hepsine gönderilmiştir¹¹¹.

Kadı Abdurrahman Paşanın Anadolu'da Nizam Cedid'i kurması kolay olmamıştır. III. Selim çalışmalarında ciddi ve hükümet otoritesini sağlamakta kendisinden beklentileri olduğu Paşa'yı Konya valiliğine tayin etmekle buralara devlet otoritesini temin ve aynı zamanda Nizam-ı Cedid askerini yaymak düşüncesindeydi. Zamanında Konya halkı Paşa'nın naiplikten azline neden olmuştu. Halk Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya geleceğini, buradan Nizam-ı Cedid askeri yazacağını haber aldığı Vali'yi Konya'ya sokmamaya karar vermişlerdi. Bu durum Sultanı kızdırmıştır. Bundan dolayı Konya Kadısı, Müftüsü, ulema ve memleket ayanına, 1804 Ocak ve Şubat tarihli iki ferman yollanarak, valinin mutlaka Konya'ya alınması emredilmiştir. Padişah'ın emriyle, Konya etrafındaki sancakların ve özellikle Cebbarzade Süleyman Paşa'nın üzerlerine geleceğini anlayan asiler karşı koymaktan vazgeçmişler, sekiz aylık bir gecikmeden sonra vali, Konya'ya girmeye muvaffak olmuştur ve hemen vilayette Nizam-ı Cedid teşkilatına başlamış ve sonradan da bu teşkilatın gelişmesi devam etmiştir¹¹².

Anadolu'da her ne kadar ayanlıkla idare edilen bölgeler varsa da bunların içinde Cebbarzade ile Kara Osmanoğlu en güçlüleri olup Cebbarzade Nizam-ı Cedide taraftar, Kara Osmanoğlu da hükümete bağlı olduğundan durumu emniyet altındaydı ve herhangi bir muhalefet beklenemezdi. Yeni askeri birlikler adına Anadolu'da bu ilerleme ve güvenlik sağlandıktan sonra Rumeli hedef alınmıştı. Fakat Rumeli'de durum pekiyi değildi. Sırp ayaklanmış, Rumeli ayanı adı verilen bazı kişiler çeşitli bölgelerde yarı bağımsız bir idare kurmuşlardı. Adeta Rumeli'yi paylaşmış bulunan güçlü ayanlardan Tirsinklioğlu, Pasbandoğlu ve Dağdeviren oğlu bu bölgelerde Nizamı Cedid kurulmasını istemiyorlardı. Şayet bu teşebbüs gerçekleşirse bağımsızlıkları da sona erecekti. Bu ayanlar

¹¹¹ Musa ÇADIRCI, "Ankara Sancağında Nizam-ı Cedid Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnamesi", *Belleten*, XXXVI/141, T.T.K. Basımevi, 1972, s.3.

bir hükümet gibi asker besliyorlardı. Belli sınırlara sahip olan hatta zaman zaman kendi aralarında savaşıyan eden bu kişiler Nizam-ı Cedid aleyhtarlığı için bir araya geleceklerdir¹¹³. Onun için Rumeli'den bu isteğe olumlu cevaplar gelmedi. Hiçbir kaza asker toplama görevini kabul etmedi. Hiç asker vermedikleri gibi fermanı okuyanlara da "Biz yeniçeriyiz, aynen ecdadımız gibi, bu Nizam-ı Cedid'i kabul etmeyiz" diyerek karşı çıktılar. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa'ya haber gönderilerek kendisi İstanbul'a davet edildi¹¹⁴.

Zamanın sadrazamı İsmail Paşa da, Nizam-ı Cedid'e cephe almıştı. Bir taraftan Tirsiniklioğlu'na haber göndererek yeni düzene karşı harekete geçmeyi teklif ediyor diğer yandan Rumeli halkına Abdurrahman Paşa'nın oraya gelerek herkesi kılıçtan geçireceği haberini yayıyordu. Bu arada veliaht Mustafa'yı tutanlar da bu komplolara destek veriyorlardı. Nitekim Abdurrahman Paşa Rumeli'ye geçecektir. Yalnız burada Nizam-ı Cedid için asker toplamak mümkün olmayacaktır. Üstüne üstlük paşanın buraya gitmesinden sonra Nizam-ı Cedid yeniliklerinin de son dönemlerine gelinmiş olacaktır.

3. Askeri Teknik Müesseseler

III. Selim, bir taraftan yeni usulde asker yetiştirmeye çalışırken, diğer taraftan ordunun dayanak noktası olan tophane, tersane ve mühendishanenin ıslahına gayret etti.

Topun önemli bir silah olması, Tophane'ye önem verilmesini gerektiriyordu. Bu sebeple Tophanenin ıslahını isteyen bu konuda gayret gösteren padişah, ilk iş olarak Tophane'yi fuzuli para alan çalışanlarından kurtararak burayı da diğer müesseseler gibi bir kanunnameye bağlamıştır. Geniş ölçüde yabancı mühendislere ve mütahassıs işçilere yer verilerek İsveç, İngiltere ve özellikle Fransa'dan top ve yuvarlak dökümcülüğünde yetenekli ustalar getirildi. Ocaklar ıslah edilerek Fransız topları ölçüsünde yeni sahra topları döküldü, top kundakları yapıldı¹¹⁵.

Bu iyileştirme faaliyeti Baruthane'de de yapıldı. Çünkü son elli yıl içinde yapılan savaşlarda, İngiltere ve Hollanda'dan pahalıya satın alınan barutlar kullanılmıştı. İlk yapılan iş, mevcut baruthanelerin yıkılmaya yüz tutmuş olan binaların tamir edilmesi olmuştur¹¹⁶.

¹¹² İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.m., s.253-260.

¹¹³ İ. Hakkı, UZUNÇARŞILI, a.g.m., s.266.

¹¹⁴ Vaka-ı Cedid, s.62.

¹¹⁵ E. Z. KARAL, Selim III'ün Hattı Hümayunları, s.59-60.

¹¹⁶ E. Z. KARAL, a.g.e., s.61.

Nisan 1794'te Baruthane Nazırlığı kurularak bütün baruthaneler buraya bağlandı ve eski defterdar Mehmet Şerif Efendi nazır olarak görevlendirildi. Şerif Efendi, Bakırköy Baruthanesi'nde iyi ve kaliteli barut yapılmasını sağladı ve burada cami, kasır yaptırarak burayı büyük bir tesis haline getirdi. Bu arada Küçük Çekmece Gölü üzerinde çarkları su ile dönen Azadlu Baruthanesi kuruldu¹¹⁷. Azadlu'nun kurulmasından 4 yıl sonra 1800'de eski usulle çalışan ve artık ihtiyaç kalmayan Gelibolu ve Selanik baruthaneleri kapatıldı¹¹⁸. Yeni yapılan barutun kalitesi eskisinin neredeyse yüz katına eşitti. Bu nedenle ihtiyaç anlarında barutun azlığı ve kalitesizliği yüzünden çekilen sıkıntılar ortadan kalkmıştır. Devlet hazinesine de fayda sağlamıştır¹¹⁹.

Deniz kuvvetleri, Osmanlı devletinin en önemli birimlerindendir. Bu yüzden denizciliğe ilk dönemlerde önem verilmiştir. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Yeniçeri Ocağı gibi hızlı bir gerileme içindeydi. Osmanlı donanması tüm özelliğini kaybetmişti. Kaptanlar liyakatli kimselerden seçilmiyordu. Bu dönemde gemi komutanlığı müzayede konusu olmuş, parası olanlardan Kaptan Paşaya en çok para teklif edenler bu mevkileri ele geçirerek kendileri adına avantaj sağlamayı tercih etmişlerdir. Devlet kendisine pahalıya mal olan deniz kuvvetleriyle hiçbir düşmana karşı koyamaz durumdaydı. Donanımları oransız yapılan gemilerin manevra kabiliyeti de çok zayıftı. Gemilerde düzen ve disiplinden bahsetmek mümkün değildi. Kullanılabilen gemi sayısı oldukça azalmış, mevcutlarının bakımı da ihmal edilmişti. Nitekim Osmanlı donanması 1770'te Çeşme'de büyük bir bozguna uğramıştı¹²⁰.

III. Selim tahta çıktığında Osmanlı donanmasının durumu böyleydi. Zaten III. Selim'e sunulan ıslahat layihalarında da donanma meselesine temas edilmiş, Sultan da bu durumu göz ardı etmemiştir. Bu yüzden ki Tersane ve donanmanın ıslahı için planlı bir devlet politikası ancak III. Selim tahta geçtikten sonra takip edilmeye başladı. Kanunnamelerle donanma düzenlenmeye çalışıldı. Rüşvetin önlenmesi ve devlet malının korunması için bahriye görevlilerinin maaşlarında düzenlemeler yapıldı. Böylece ıslahatı yürütecek görevlilerin maddi yönden ihtiyaçlarının karşılanarak itibarlarının korunması sağlandı¹²¹.

“Tersane Nizamı” kanunuyla tüm personelin disiplin altına alınması, gemilerin

¹¹⁷ Semavi EYİCE, “Baruthane”, TDV İA, C.V, İstanbul, 1999, s.95-96.

¹¹⁸ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, “Baruthane-i Amire”, TDVİA, C.V, İstanbul 1999, s.96.

¹¹⁹ K. BEYDİLLİ – İ. ŞAHİN, a.g.e., s.48.

¹²⁰ E. Z. KARAL, Selim III, s.63-65.

¹²¹ A. İhsan GENCER., “Bahriye”, TDVİA, C.IV, s.507.

temiz ve bakımlı tutulmaları sağlanmıştır. III. Selim, Kaptan-ı Deryalığa çocukluk arkadaşı Küçük Hüseyin Paşayı tayin etmiştir. Kanunnameyle hareket eden paşa zamanında, mevcut harp gemileri büyük ve küçük diye iki sınıfa ayrıldı. Kaptanlar imtihana tabi tutularak ehliyetsizler ayıklandı¹²².

Donanmaya adam sağlamak üzere Ege bölgesi halkına zorunlu hizmet konu. Tersane genişletildi, Hasköy'deki Mühendishane'nin dersleri daha kapsamlı hale getirildi. Bu arada Bahriye için bir sağlık örgütü ve bir top okulu kuruldu. Avrupa'dan tıp aletleri, kitapları getirildi, bazıları Türkçeye çevrildi¹²³.

Bahriye alanında gerçekleştirilmek istenen yenilik faaliyetleri, çoğunluğu Fransız olmak üzere Batılı uzmanların gözetiminde yürütülmüştür. Batılı uzmanların yanına yetenekli gençlerden yardımcıları vererek onların yetişmelerine zemin hazırlanmıştır. Özellikle tersanede birçok Türk mimar görevlendirilmiştir¹²⁴.

Tersanelerin ıslahı ve yeni gemilerin inşası, Padişah'ın değer verdiği bir konuydu. Bundan dolayı Fransız bahriye mühendislerinden Le Brun ve Benois ile İsveçli Klenberg devlet hizmetine alınarak¹²⁵ ve İstanbul tersanesinden baş mimar İsmail ve Molla Mustafa'yla birlikte tersaneleri ıslah ve gemi inşa etmeye memur edildiler. Bu uzmanların çalışmaları sonucunda, faaliyetleri kısmen veya tamamen durmuş olan 15 tersane yeniden faaliyete geçirildi. İstanbul, Bodrum, Gemlik, Kal'ai Sultaniyye, Midilli, Sinop, Rodos, Ereğli, Limni, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistre ve Sohum tersanelerinde birçok yeni filo inşa edildi. En büyüğü üç ambarlı, 1200 mevcutlu, 62 zira genişliğinde ve 122 top alan Selimiye Kalyonu ile beraber 45 parça gemi inşa edildi. Bu gemilerin subay ve erat toplamı 20.495 idi¹²⁶.

Ayrıca padişah, tersanelerle ve yapılmakta olan gemilerle yakından ilgilendi ve teftişlerini aralıksız sürdürdü. III. Selim devrinde bahriyeye verilen düzen ve meydana getirilen donanmanın hatırı sayılır bir kuvvet haline geldiği yabancıların ifadeleriyle doğrulanmıştır¹²⁷.

¹²² E. Z. KARAL, a.g.e., s.67.

¹²³ Metin KUNT, Sina AKŞİN, *Türkiye Tarihi* 3, s.82.

¹²⁴ Besim ÖZCAN, a.g.md., s.675.

¹²⁵ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin Merkez Bahriye Teşkilatı*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1984, s.502.

¹²⁶ E. Z. KARAL, a.g.e., s.68-69.

¹²⁷ E. Z. KARAL, a.g.e., s.68-70.

III. Selim devrinde en çok, yelkenli gemilerden olan üç ambarlı kalyon ile diğer kalyonlar yapılmış olup bunların denize indirilişlerinde bir takım merasimler görülmeye başlamıştır¹²⁸.

1804'te çıkarılan bir kanunname ile Bahriye Nezareti ile Kaptan Paşa'nın vazifeleri birbirinden ayrılarak yeni görevleri belirlenmiştir. Bu kanunname ile kurulan Umurı Bahriye nezareti görevine eski Paris sefiri Esseyid Ali Efendi tayin edildi¹²⁹.

Bu devirde bahriye görevlileri içinde derecelendirmeye gidilmiştir. Kaptan Paşa'dan sonra Tersane Emmini, Tersane Kethüdası, Liman Reisi, Tersane Katibi, Tersane Defter Emmini diye sıralanıyordu. Kaptanlarda üç sınıfa ayrılmıştı. Birincisi, Sancak Kaptanları olup bunlar kapudane, patrona, liman reisi, riyale ve liman nazırı idiler. İkincisi Süvari Kaptanlar; üçüncüsü ise Mülazım Kaptanlardı. Donanmada bulunan gedikli sınıfı da yeniden düzenlenmiş, sefer sırasında tüfekçi erlerin, iki usta kılavuzun ve her gemide tabib ve cerrahın bulundurulması esasları da belirlenmiştir. Tersane ve donanma için önemli olan tabip ve cerrahların daha iyi yetişmeleri için Batı tarzında bir tıp okulu açılması düşünülmüş ve sonuçta 1807'de bir kanun çıkarılacak Tersane Tıphanesi kurulmuştur¹³⁰.

Bu döneme kadar Tersane ve Donanmanın masrafları Hazine tarafından karşılanır ve maliyede büyük sorun meydana getirirdi. Nizam-ı Cedid döneminde masrafı İrad-ı Cedid ve Darphane'ye yüklenmişti. Bu durum mali kurumları yıpratıyor ve donanmanın gelişmesini de engelliyordu. Yeni gelir kaynaklarıyla desteklenen ve gelir – giderini kendi eliyle yürüten özel Tersane Hazinesi ve Defterdarlığı 1805'te kurularak bu sorunlar da çözümlenmek istenmiştir¹³¹.

Ordu ve donanmayı Avrupa usulünde düzenlemek isteyen III. Selim, bu önemli işin başarısını sağlamak için teknik okullarla, teknik yayınlara da önem vermiştir.

4. İrad-ı Cedit Hazinesi

III. Selim, Avrupa standartlarında eğitilmiş bir askeri birlik oluşturmayı arzu ederken, bu yeni teşekkül için yeni gelir kaynakları oluşturmak zorundaydı.

XVIII. Yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomisi bir çöküntüye girmiştir. Bu durumun

¹²⁸ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.490.

¹²⁹ Besim ÖZCAN, a.g.md., s.676.

¹³⁰ A.İhsan GENCER, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, Ankara 2001, I, s.601.

¹³¹ N. HAYTA, a.g.e., s.80.

başlangıcı önceki tarihlere dayanıyordu. Yabancı devletlere verilen imtiyazlar yerli sanayii öldürmüştü. Osmanlı madenlerinin iyi işlenmemesine karşılık dünyadaki altın ve kıymetli madenlerin satılmasının artması, Avrupa sanayileşmesinin hızlanmasına karşılık, Osmanlı sanayisinde ilerlemenin olmayışı üstelik gerilemesi, tımar ve zeamet sisteminin çöküşü, Osmanlı pazarlarını yabancı malların istila etmesi ve altın darlığı gibi nedenler çöküşü sürekli arttırmaktaydı. Özellikle XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan savaşlar ve kıtlık fiyatların yükselmesine ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunamamasına neden olmaktadır¹³².

Ocaklara gerekli olan malzemenin fiyatı arttıkça ve savaş zamanında yeni askerin yazılması gerektiğinden, eski gelir kaynaklarında da bir bozulma olmuş, böylece devletin hazinesi para darlığına düşmüştü. Önceleri düzenlenen kanuna göre ayarlı olan devlet geliri o günkü masrafları karşılamıyor, bu yılın masraflarının karşılanması için gelecek senenin gelirleri satılmaya ve açıklar bu yolla kapatılmaya çalışılıyordu¹³³.

1774 Osmanlı – Rus savaşı sırasında ulufe ve askerlerin ihtiyaçları hazır para olmadığından karşılanamamıştı. III. Selim zamanında ise her şeyin fiyatı üç – dört kat atmıştı. Oysa yirmi – otuz sene öncesi yevmiyeler aynı kalmıştı. Mukataalar alana her zaman kar getirdiği halde her alan düşük fiyatla aldığından devlet zarar ediyordu¹³⁴.

III. Selim devletin mali sıkıntısını gidermek için Şeyhülislamdan fetva alarak yabancı devletler olan Hollanda ve İspanya'dan, gerek Fas Hakimi ile Cezayir ve Tunus ocaklarından ödünç para istenilmesi düşünüldü ve hatta elçiler vasıtasıyla müracaatta bulunuldu ise de neticesiz kaldı. Nihayet Hükümet altın ve gümüş eşyalardan para basılmasını ve gümüş sikkelerin ayarının noksanlaştırılmasını kararlaştırdı. Bunun üzerine devlet adamları altın ve gümüş eşyalarını darphaneye verdiler. Fakat gene de sefer masraflarına yetecek kadar gelir sağlanamamıştır¹³⁵.

Eski gelir kaynakları devletin önceden belirlenmiş masraflarına ayrıldığı için kısa sürede yeni gelir kaynakları oluşturulmalı ve yeni kurulacak askerler için ekonomik imkanlar seferber edilmeliydi. Bu güç duruma çare olarak bugünün ağır masraflarını karşılayacak sağlam ve sürekli bir gelir kaynağı bulmaya çalışmışlardır. Fakat bu yeni devlet geliri eskisi gibi olurlarına bırakılmamış belirli kaynaklardan oluşacak ve zorla

¹³² Yücel ÖZKAYA, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.241.

¹³³ SEKBANBAŞI, s.165.

¹³⁴ Yücel ÖZKAYA, a.g.e., s.248.

¹³⁵ Ziya KARAMURSAL, Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989, s.72.

alınmayacaktı¹³⁶. Tersane, Baruthane, Topçu ve Lağımçı Ocakları ve Nizam-ı Cedid askerleri olduğu kadar gelecekte devletin yapmak zorunda kalacağı savaşlar için de normal gelirlerin dışında kaynaklar bulunup, bu yeni kaynakların gelirleri Darphane Hazinesine ve Enderun Hazinesine konulmayıp oluşturulacak yeni hazineye aktarılacaktı¹³⁷. İrad-ı Cedid adıyla devletin kendi topraklarından ve onlara bağlı uygun yerlerden toplanacak bu yeni gelir için yeni bir hazine kuruldu¹³⁸.

İrad-ı Cedit Hazinesi iki kısım olacak, Birinci kısım Babıali'de yapılacak taş bir bina olacak ve bütün gelirler öncelikle burada toplanacak ve giderlerde buradan sağlanacaktı. Hattı Hümayün olmadıkça İrad-ı Cedit hazinesinden hangi maksatla olursa olsun para verilmeyecektir. Her mali yılın sonunda hazinenin gelir ve gideri hesap edilerek gelir fazlası Darphanede taş olarak yapılmış olan hazineye taşınacaktır. Bu hazine, İrad-ı Cedit hazinesinin ikinci kısmını oluşturacaktır. İkinci kısımda toplanan para gelecek savaşlar için yedek paradır. Yedek para sadece savaş için kullanılacak ve miktarın en az yüz elli bin kese olmasına gayret edilecekti¹³⁹.

İrad-ı Cedit Hazinesine gelir temini için çalışılmaya başlandı. Devletin en önemli gelir kaynakları gözden geçirildi. 1793'te, III. Selim mukataaların düzeni için yeni tedbirler aldı. Darphane'ce idare oluna gelen bazı mukataa ve tımarların idare ve iltizam işleri, başta penbe (Pamuk) resmi olmak üzere, Hazine-i Amire'ce zabt ve idare oluna gelen bazı mukataa, yıllık faizi on keseyi aşan varisi ölmüş malikane mukataaları ve hisseleri, Humbaracı tımarları ve Zecriye malı tamamen İrad-ı Cedid'e gelir olarak ayrıldı¹⁴⁰.

İki yüz bin kese değerinde tertibi düşünülen İrad-ı Cedid hazinesinin gelir kaynakları şöyle tertip edildi :

Malikane mukataa, esham ve tımar zeametlerinden İrad-ı Cedid Hazinesince zabt olunması üzerine sağlanan gelirler. Bundan başka tütünden ve Zecriye resmi (alkollü içkiden alınan), pamuk resmi, hayvanlardan baş başına bir para alınan vergi, Mora'da çıkan istafilya denen üzümünden alınan vergi konuldu. Her sene yenilenmesi gereken ferman ve beratlardanda vergi alındı¹⁴¹. Yeni hazinenin giderleri şunlardır; Hazine-i Amire ve

¹³⁶ SEKBANBAŞI, s.168.

¹³⁷ KARAL, *Osmanlı*, C.V, s.70.

¹³⁸ SEKBANBAŞI, s.168.

¹³⁹ KARAL, *Selim III'ün*, s.87.

¹⁴⁰ Yücel ÖZKAYA, *a.g.e.*, s.117.

¹⁴¹ KARAL, *Selim III'ün*, s.87.

Darphane'ye zaptedilen mukata için ödemeler, asker maaş ve tayinatları için ödemeler, bedel-i ferağ, bazı meteferrika ve bazı olağan dışı askeri giderlerdir¹⁴².

Yeni Hazinesin gelir kaynaklarının bir kısmı, devlet gelirlerini ellerine geçirmiş ve adeta zaptetmiş olan belirli bir kesimin, elleri ve tasarrufları altında kalan gelirlerin kurtarılması yoluyla oluşturulmuş; büyük bölümü ise oybirliğiyle alınan kararlar doğrultusunda belirlenen yeni bazı gelir kaynakları bulunmasıyla sağlanmıştır¹⁴³.

Bu kadar önemli kaynakların gelir ve giderini ayarlayacak ve idare edecek olan hazinenin idaresi de büyük bir işti. Bu nedenle hazinenin başına İrad-ı Cedid Defterdarı tayin edildi. Hazinenin talimli askerle olan ilgisi göz önüne alınarak iki görev bir kişide birleştirildi. İkinci unvan olarak Talimli Asker Nazırlığı ünvanı da İrad-ı Cedid Defterdarına verildi. (İkinci Nazır) Şıkkı Sani memuriyeti de görevlerine eklendi¹⁴⁴.

III. Selim fermanlarında İrad-ı Cedid'in gelirlerine dikkat edilip bu gelirlerin titiz bir şekilde sarf olunmasını, izinsiz hiçbir masrafa girişilmemesini istemiş, bu konuda gevşeklik gösterenleri uyarmıştır. III. Selim, İrad-ı Cedid'den ancak Nizam-ı Cedid ve sefer maddeleri için para alınmasını kabul etmekte, geri kalan hususlarda, hatta eşkıya takibi için bile bu hazineye dokunulmasına rıza göstermemekteydi¹⁴⁵.

1793 – 1807 yılları arasındaki dönem içinde Osmanlı mali politikasında en önemli rol ve işlevi üstlenen kurum İrad-ı Cedid Hazinesi oldu. Bu hazine kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirme konusunda önemli aşamalar kaydetti. Ancak, malikane ve esham sisteminin tasfiyesi bazı grupların çıkarlarıyla çatışması, savaş ve ayaklanmalar nedeniyle beklenmedik giderlerin oluşması gibi nedenlerden amaçlanan politika tam olarak yürütülemedi¹⁴⁶. Yeni hazineye para tedarik etmek konusunda tüm zorluklara rağmen III. Selim hiçbir zaman ümitsizliğe düşmedi ve her gayreti göstererek maliyeyi bir düzene koymaya çalıştı¹⁴⁷.

İrad-ı Cedid Hazinesinin de eklenmesiyle bu dönem Osmanlı maliyesi için önemli bir bilinçlenme dönemi olmuştur.

Bu döneme kadar Tersane ve donanmanın masrafları Hazine-i Amire'ce karşılanır ve bu maliyeye büyük bir yük oluştururdu. Nizam-ı Cedid döneminde bunların masrafları

¹⁴² KARAL, a.g.e., s.93.

¹⁴³ K.BEYDİLLİ –İ. ŞAHİN, a.g.e., s.43.

¹⁴⁴ KARAL, Selim III'ün, s.87.

¹⁴⁵ KARAL, a.g.e., s.88-92.

¹⁴⁶ Uğur ÜNAL, III. Selim Dönemi Islahat Çabaları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü), Ankara, 2001, s.80.

¹⁴⁷ KARAL, a.g.e., s.90.

Hazine-i Amire'nin yanında İrad-ı Cedid Hazinesine de yüklenmiştir. Bu durum mevcut mali kurumları yıprattığı gibi aynı zamanda tersane ve donanmanın gelişmesini de engelliyordu. Bu sorunları çözümlmek için yeni gelir kaynaklarıyla desteklenen Tersane Hazinesi ve Defterdarlığı 1805'te kurulmuştur¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Yavuz CEZAR, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayınları, İstanbul 1986, s.209.

II. BÖLÜM

EĞİTİM VE ÖĞRETİM ALANINDAKİ ISLAHATLAR

A. III. SELİM DÖNEMİNDEKİ EĞİTİM – ÖĞRETİM DURUMU

1. Medreselerin ve İlmiye Sınıfının Durumu

Osmanlı İmparatorluğunda eğitim ve öğretimin en önemli unsuru medreselerdir. Osmanlı imparatorluğunun teşkilatı din esaslarına göre kurulmuştu. Din ve devlet birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki mefhumdu. Devletin varlığı din için gerekli sayılırdı. Din ve dünya işlerini birleştiren bir imparatorluk olan Osmanlı devletinde manevi kuvvet olan dininin kuvvetinin sağlanması ve korunması için ilmiye sınıfının liyakatli olması gerekir. İlmiye sınıfı imparatorluğun kuruluş ve yükseliş devirlerinde İslam faziletlerinin gerçek örneklerini vermiş ama sonraları bozulmuştu¹.

Kanuni'den sonra ilmiye sınıfıyla birlikte medreselerde önce duraklama arkasındanda gerileme söz konusu olmuştur. Önceleri dini ilimlerle beraber akli ilimler okutulmuş, ancak 16. Yüzyılın sonundan itibaren medreselerde görülen duraklamaya paralel olarak kelim ve felsefe gibi akli ilimlerin öğretimi de geri plana atılmıştır. Dönemin aydınları medreselerin bu durumundan şikayetçidir. Lütü Paşa Asafname adlı eserinde müderris ve alimlerin birbirleri aleyhindeki söz ve davranışlarına yer verir. Taşköprizade medreselerde ilmi seviyenin düştüğünden, alimlerin basit kitapları okuttuğundan şikayet eder. Gelibolulu Mustafa Ali Nushatü's – selatin isimli eserinde doğru dürüst okuma – yazma bilmeyen kişilerin bir şekilde ilim yoluna girdiklerini, bazen ölen kadıların varislerinin rüşvet karşılığında babalarından kalan danışmendlere ilişkin defterlere insanları kaydettiklerini ve böylece bu kadıların kadı olduklarını, III. Murat Devrinde yazılan Hırzıl Muluk'ta müderrislerin çoğunun ilim sahiplerinden değil, molla çocuklarından oluştuğunu, Hasan Kafi Aksari Usulül hikem fi nizamil – alem isimli eserinde idarecilerin alimlere üstten baktıklarını, istişareye önem vermediklerini, Koçi Bey Risalesinde, eski ve yeni alimleri mukayese ederek ilim yolunun bozulduğundan, devrin alimlerinin eser yazmadığından, şan ve şöhret peşinde koştuklarından, kanunun işlemediğinden şikayet eder. Katip Çelebi şimdi medreselerde sadece şer'i ilme yer verilip akli ilimlerin okutulmadığını ve hatta yasaklandığını bu yüzden de ilmin azaldığını dile getirir².

¹ Enver Ziya KARAL, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, s.123.

² İlyas ÇELEBİ, "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri", *Osmanlı, C.V, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1993, s.172.

III. Selim dönemine gelindiğinde ulema arasında gerçekten ulema ismine layık ve klasik dönemlerdeki gibi yetkin alimlerin sayısı iyice azalmıştı. Zincirin son halkalarından birini oluşturan Kethüdazade Mehmet Arif Efendi'nin matematik hocası Palabıyık Mehmed Efendi'nin sözleri gerçeği çarpıcı biçimde göz önüne sermektedir. Palabıyık hoca, niçin eser yazmadığını soran talebesi Kethüdazade'ye şöyle der: “Bizimkiler okurlar, okuturlar, kitap yazarlar, yine anlamazlar. Fakat bizimkiler de giderse vakt-i cehalet olur. Biz yazılanları anlayalım yeter.” Kethüdazade hocasının haklılığını ifade etmek için yanındaki talebesine sık sık şu sözü söyler : “Mevlana vakt-i cehalette yaşıyoruz”³.

İstanbul'da gayret sarfetmeden ve bir eğitimde almadıkları halde bazı kimseler diploma alabiliyorlardı. Bununla da yetinmeyip rüşvetle ulema sınıfına katılmayı sağlamışlardı. Mulazemet(diploma) düzeni bozulunca, buna bağlı olarak öğrenim, öğretim ve kadılık düzeni de bozulmuştur⁴.

Devlet medreseleri içyapısı bakımından da geri kaldığından, bünyesinde gerekli yenilikleri yapamamıştır. Mevcut programa yeni ilimlerin girmesi gerekirken bu yapılamamış, eski usul terk edilmiştir. Eğitim şerh üzerine kurulmuştu. Dersler bu kitap üzerine bağlı kaldığından öğrencileri taklide yöneltmiş, aklın önüne naklin geçmesine neden olmuştur. Medrese şerh – haşiye çemberi içinde fıkhi üretkenlikten uzaklaşmış, taklit ve taassup körlüğüne düşmüştü. Medreselerin bir başka sorunu da dil problemiydi. XVI. yüzyıldan itibaren Batı'da meydana gelen gelişmeleri takip etmek üzere Batı dillerinin öğretilmesine ihtiyaç vardı. Fakat medrese bu ihtiyacı karşılamak için dönüşümü başaramamıştı⁵.

Ulema sınıfının kadılık, müftülük, imamlık gibi bölümlerinin düzenlendiği kanunnameler bir tarafa bırakılarak kötü ve zararlı gelenekler meydana çıkmıştı. İmparatorluğun çeşitli bölgelerine tayin edilen bazı ulema, memuriyet yerlerine gidecekleri yerde ihtiyarlıklarını ileri sürerek İstanbul'da kalmak ve yerine “naip” adıyla vekil göndermek müsaadesini almış bulunuyorlardı⁶.

Halkı kalkınma konusunda bilgilendirmesi gereken ilmiye sınıfı, içten ve dıştan gelen tehlikeler karşısında alakasız davranmakta, memleketin çeşitli yerlerinde gayri müslimler arasında görülen istiklal hareketlerinin sebebini araştırmak şöyle dursun, bizzat

³ Osman ÖZKUL, III,Selim Döneminde Osmanlı Uleması ve Yenileşme Konusundaki Tutumları, (Basılmamış Doktora Tezi, İÜ), İstanbul 1996, s.10.

⁴ Yücel ÖZKAYA, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.207.

⁵ İlyas ÇELEBİ, a.g.md., s.174.

⁶ KARAL, Selim III'ün, s.123.

Müslümanlar arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarını inceleyip devlete yardımcı olabilecek durumda değildi. Öte yandan, 1730 yılından beri Arabistan'ı etkisi altına alıp devletin İslam birliğini tehdit eden Vehhabilik cereyanı hakkında altmış yıldan beri bir araştırma yapıp İslam'la uyuşmayan zararlı yönleri açıklanamamıştı. III. Selim zamanında Mekke ve Medine Vehhabilerin hücumuna maruz kalınca padişahın ikazı üzerine bu mesele tetkiki başlanmıştır⁷.

2. İlmiye Sınıfı Islahatındaki Faaliyetler ve Medreselerin Islahı

İlmiye sınıfının ıslahıyla ilgili çalışmalar esasında ıslahat layihalarının sunulmasından önce başlatılmıştı. Nitekim Şeyhülislam konağında düzenlenen toplantılarda bazı kararlar alınmış ve bu kararlar Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerine fermanla bildirilmiştir. Fermana, kadılarla kadı vekillerinin halka yaptıkları fenalıklardan bahsedilerek bunların önlenmesi ve kaza idaresinin adaletli bir esasa oturtulması emredilmiştir. Aynı zamanda arpalık ve maaşların iltizamla naiplere verilmeyerek emanet yoluyla ve beşte bir ücret karşılığında ehliyetli naiplere verilmesi, Anadolu ve Rumeli kadılarından ihtiyar ve hastalıklı olanlar dışındakiler yerlerine naiplerin değil bizzat kadıların gitmesi, Kadılığa imtihanla tayin alınması, Halka zulüm yapan kadıların görevinden alınacağı da emredilmiştir⁸.

Yenilenme düşünce ve uygulamalarının çeşitli yönlerindeki eksikliklerini dile getiren ve tamamlayıcı fikirler ileri süren risaleler arasında III. Selim'in önde gelen ıslahatçılarından ve Alemdar Mustafa Paşa'nın yakını ve akıl hocalarından olan Mehmet Emin Behic'in Sevanihu'l-levayih'i ve Ömer Faik'in Nizamü'l-Atik'i önemli bir yer tutar. Ömer Faik eserinde İstanbul'da medrese öğrencilerinin azlığını ve Ruus imtihanına giren öğrencilerin de önceki on yıllara göre azaldığını belirtir. Fermanlarda "açık ve kaba Türkçe" kullanılmasının emirlerin kısa ev öz olarak halk ve yönetici kesim tarafından daha kolay algılayabileceklerini de tavsiye etmişlerdir⁹.

Behic Efendi risalesinde din işleri, dini eğitim ve adalet mekanizması üzerinde durur. Tespitleri neler yapılabileceği hakkında öneri niteliğindedir; Anadolu ve Rumeli'de İslami akaid ve bilimlerin öğrenilmesi durmuş gibidir. Cami, mescitlerde cemaat; medresede talebe yoktur. Mahkemelerde halkın hakkı teslim edilmemektedir. Gerçek din

⁷ Besim ÖZCAN, "Sultan III. Selim Devri Islahat Hareketleri", *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.677.

⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1985, s.255-256.

⁹ Kemal BEYDİLLİ, "Islahat", *TDVİA*, C.XIX, İstanbul, 1999, s.179.

adamı adım, müftü ve vaizlerin yerini ulema kıyafetiyle dolaşan cahiller kaplamıştır. Rüşvetle kadıların iş gördüğünü ve eğitimden uzaklaştığını çoğu müellifin belirtmesi bu türlü olumsuzlukların çok eski tarihlere dayandığını ve ciddi bir mesele olarak algılandığını gösterir. Bununla beraber, kadı ve naiplerin bu tutumlarının ayanların onları ve mahkemeleri yönlendirdiği ve bu nedenle adaletin yok olduğunu belirtmektedir. Dini eğitim için eğitim dili olan Arapçanın öğretilmesiyle ilgili Türkçe Kitaplar basılmalıdır. Dini eğitimin yaygınlaştırılması için dini kitaplarında matbaada basılmasına dair olan bu teklif olumlu sonuçlar vermiş ve dini konularda ilk defa olarak matbaada kitap basılmıştır. Talebelerin ucuza kitap bulabilmesi ve halkın cehaletten kurtarılması amacıyla matbaada kitap basılmıştır. Bütün bu önlemlerin aynı zamanda matbaanın da yoğun çalışmasını sağlayacağı düşünülmüştür¹⁰.

İlmiye ıslahatlarında başarılı bir şekilde mevcut çarpıklıkları ortadan kaldırmak isteyen III. Selim, öncelikle Şeyhülislamlığa azimli – dürtüst biri olan ve babası zamanında yakından tanıdığı Hamidizade Mustafa Efendi'yi getirdi (Ekim 1789). Gerek Onun zamanında gerekse daha sonra tayin ettiği Şeyhülislam'lar'dan ilmiye ıslahatlarıyla ilgili raporlar takdim etmelerini istedi¹¹.

Islahat layihalarının incelenmesinden sonra, devletin icraatı ve halk üzerinde nüfuz sahibi olan bu sınıfın düzenlenmesi için, “Derbeyan-ı tarik-i ulema ve müderrisin ve kudat” adlı bir kanunname hazırlandı. Bu çerçevede ıslah çalışmaları büyük bir gayretle yürütüldü ise de önemli bir başarı sağlanamadı. Hatta, Padişah'ın devletin mali durumunu düzeltmek ve sefer için kaynak bulmak amacıyla başlatmış olduğu yardım çağrısına karşı çıkanlar içinde ilmiye sınıfı başı çekmişti¹². Ulema, imdad-ı seferiyeye çalışan genç padişah'a yardım etmediği gibi, “Padişah bizi kara çanaklı yapacak” diye başşehirde Selim aleyhine dedikodu çıkarmıştı. Ulemanın bu hareketinden dolayı üzülen padişah Kaymakam paşaya gönderdiği bir Hattı Hümayunda; “Henüz beytülmalde bu derece muzayeka olup iki düşman memalik-i İslamiyeye hücum ederken def'i için herkes varını dini için beytülmale vermek şer'an caiz ve padişah da ahz eyledikten zulüm etmemiş olurken, ulema efendiler şimdiye dek beytülmale kaç kuruş verdiler? Cümlelerin geçimi bu devlet sayesinde değil midir ? İyazen billah bu devlete bir sekte gelirse halleri ne şekil olur? Hiç mulühaza

¹⁰ Kemal BEYDİLLİ, a.g.md., s.180.

¹¹ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.256.

¹² Besim ÖZCAN, a.g.md., s.677.

olunmuyor mu? İanelerinden geçtim, din ve devlete muzir olacak kelamı söylemeseler olmaz mı?" diye şikayette bulunmuştu¹³.

Hamidi-zade'den sonra Dürri-zade Mehmet Arif Efendi ikinci defa Şeyhülislam olmuştu. Yeni Şeyhülislam (1793 Nisan'ında), ilmiye ıslahatı hakkında padişaha düşüncelerini layihayla sunmuş ve düşünceleri kabul olunmuştur. Hatt-ı hümayün şeyhülislama iade olunmuştur. Bu ıslahat fermanının özeti şöyledir :

1. Bazı Rumeli ve Anadolu Kadıları cehalet grubundan oldukları için verdikleri hükümler de gayrı şer'idir.

2. Kadılar bulundukları kazaların ileri gelenlerinin lehinde hakkı iptal ediyorlar.

3. Devletin devamlılığı adalet ve hakka dayandığından, kadıların alim ve adil olmaları gerekir.

4. Hükümleri adil olmayan hakimler görevden alınıp, hakkından gelinecektir.

5. Arpalık ve mansıp sahiplerinin fazla haraç ve şehriyye almamaları gerekiyor yoksa ellerinden hakları geri alınacaktır.

6. Ricayla ehliyetsiz kişiler kırk senede elde edilebilecek rütbeleri hemen aldıkları için liyakatli olanlar mağdur oluyorlar,

7. İmtihansız belge ve kadılık verilmemesi gerekir.

8. Hak etmeyen rütbesinin yükseltilmemesi gerekiyor.

Üç ayda bir olan kazasker divanında herkes rütbesi derecesinde yer almalıdır ve kimseye ricayla mansıp verilmeyecektir. Kadılar hakkındaki bu kanuna birkaç ay sonra eklemeler yapılmıştır. Bu yeni hattı hümayunla Rumeli ve Anadolu kazalarına tayin edilen mansıp sahibi kadılara kazasker tarafından bir üst rütbe verilmemesi, verilse bile buna itibar edilmeyeceği ve mevcut kanuna riayet edilmesi emredilmiştir¹⁴.

1795 yılında ilmiye ıslahatından bahsedildikten sonra kadılar kanununa şu yeni maddeler eklenmiştir.

- Kadıların, hileleri önlemek için tayin oldukları yerlere gitmeden birtakım belge almaları gerekiyordu. Bunlar arasında baba isimleri, şöhretleri ve vilayetlerinin kaydolunduğu tayin kağıdı ve geldikleri yerin yazılı olduğu belge vardır. Kadılar bu belgelerle tayin olduğu yere gideceklerdir.

- Tüm sağlıklı kadılar naip kullanmadan kendileri kadılıklarına gidecek eğer Naip gerekiyorsa bu naip ataması şeyhülislamın bilgisi dahilinde olacaktır.

¹³ KARAL Selim III'ün., s.125.

¹⁴ İ. H. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.257-258.

- Yetimlerin paralarının muhafazası ehliyeti imtihanla kazanmış ve doğruluğunu ispatlamışlara verilecektir. Böyle olmayanların işine son verilecektir.

- Yetimlerin malı vasinin eline verilmeyip Bedestene konulacaktır¹⁵.

III. Selim İslam birliğinin sağlamlığını dini duyguların kuvvetli olmasına ve dini törenlerin gerçekleştirilmesine bağlı olarak görüyordu. Bu nedenle orduda beş vakit namazın cemaatle kılınmasını, ordu mensuplarının geceleri çadırlarda Kur'an okumalarını temin etmekte fayda görmüştür¹⁶.

III. Selim müderrislerin ehliyetli olmaları ve imtihansız ruus verilmemesine dair dikkatli davranarak diğer ıslahatta olduğu gibi bunu da bizzat takip ile kontrol etmiştir.

Şu hattı hümayun, padişah'ın bu konudaki dikkatini gösterir¹⁷.

“Semahatlû Efendi daimiz,

Mülazım-ı bi'l medrese olan ulemayı imtihan eyliyesiz; lakin tarik-i tedrisin nimazına dair bundan akdem sadır olan hatt-ı hümayunum mazmunu kemakan ve düsturü'l-amel tutulub bir vechile hilafına hareket olunmıya; fımabaadr rikab-ı hümayunuma telhis olunub hatt-ı hümayunum sadır olmaksızın hiçbir ferde hariç rüusu ita olunmıya; ve bu imtihanlarda ala dersi okuyanlara rüus verilüb baki müstaidleri bakiyyetü'l-imtihan tahrir olunanlar ve vaktiyle aralık aralık bakiyyetü'l-imtihan olanlara ve kibar mevali- zadelerin mültehi (sakal salıvermişleri) ve müstaidlerine bila-istizan hatt-ı hümayunumla rüus verile ve bade'l-yevm rica ve şefa'at ile asla rüus verimliye ve tarik -i ilim-i şerif bu vechile gayet himayet ve na-ehlden sıyanet oluna.”

3. Diğer Okulların Durumu

Osmanlı Devletinde medreselerin yanında diğer bir eğitim kurumu da Enderun'du. Bu kurum belli bir hocası olmayan, belirlenmiş binaları bulunmayan bir yapıya sahipti. Devlet adamı yetiştirmek amacını taşıyan bir çeşit saray içi eğitim kurumu özelliğine sahipti. Devşirme usulü kaldırılınca Müslüman çocuklar da bu eğitime alınmıştır. Fakat Enderun da zamanla gerilemiş ve medreseler gibi dışa kapalı, yenilikten uzak bir duruma gelmiştir.

Yine Osmanlılarda kuruluşan beri var olan mahalle mektepleri de denilen Sıbyan Mektepleri çocuklara sadece okuma – yazma, Kur'an ve bazı dini bilgileri veren bir kurum olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu mektepler 19. Yüzyıla kadar gerek kurum içi

¹⁵ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.259-260.

¹⁶ KARAL, Selim III'ün, s.127.

¹⁷ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.260.

yapılaşmada, gerekse ders öğretim metodları ve araçları yönünden bir gelişme gösterememiştir¹⁸.

Tanzimatta artık alenen görülen ve uygulanan düalist politikaların temeli III. Selim ile atıldı. Sadece askerlik alanında değil, eğitim alanında da buna yönelindi. Askeri alanda yeniçeriliğin yanında nasıl Nizam-ı Cedid askeri bir kurum olarak kurulduysa da aynı şekilde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere medrese eğitime ihtiyaç duyulmaksızın bir teknik öğretim alanı açıldı.

B. III. Selim'in Kurduğu Okullar

III. Selim ve yeni düzenin gerekli olduğuna inanmış olan ekibi, askerlik alanındaki yenilikler için almış oldukları metodu eğitim ve öğretim için de yürüttüler¹⁹. İlmiye sınıfının yeni düzene ayak uyduramayacağını anlaşılmaya üzerine medresede gerçekleştirilen kısmi yeniliklerle yetinilerek, müspet ilimlere dayalı yeni okulların açılmasına başlandı²⁰.

1. Mühendishane-i Bahri Hümayun Okulu

Mühendishane-i Bahri Hümayun ilk askeri deniz okuludur. Donanmaya geometri ve coğrafya bilen, haritadan anlayan, gemi yapımında bilgili deniz subayı yetiştirmek amaçlanmıştır. Okul önce Hendesehane adı ile açılmışsa da, 1789'da adı Mühendishane-i Bahri Hümayun olarak değiştirilmiştir²¹. Okula ders araç ve gereçleri ve gerekli kitaplar temin edilmiş, hatta Avrupa'dan okul için fen konuları, gemi yapımı ve denizcilikle ilgili kitaplar sipariş edilmişti. Bu şekilde okulun Avrupa Kaynaklı haritaları ve bir kısmının Türkçe tercümesiyle birlikte yabancı kitaplardan oluşan zengin bir kitaplığı bulunmaktaydı²².

Nizam-ı Cedid Hareketi içerisinde, her sahada olduğu gibi askeri teknik eğitim meselesi de söz konusu olmuş ve bu konuda yabancılar tarafından layihalar verilmiştir. Bunlardan D'Ohsson layihasında, Osmanlı ve Avrupa askeri eğitimini genişçe mukayese ettikten sonra Osmanlı Devleti'nin denizde ve karada kuvvetini geliştirmesi için

¹⁸ Emin YOLALICI, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim Kurumları", **Osmanlı**, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.281.

¹⁹ KARAL., **Osmanlı**, C.V., s.67.

²⁰ Besim ÖZCAN, **a.g.md.**, s.677.

²¹ Emin YOLALICI, **a.g.md.**, s.282.

²² Cahit Yalçın BİLİM, "Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar", **Osmanlı**, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.238.

Avrupa'dan subay getirmesi ve mutlaka bir talimhanenin kurulması gerektiğini belirtir. D'Ohsson özellikle ihtiyaçları devlet tarafından karşılanacak 300-500 kişinin eğitilebileceği bir program teklif etmiş, kurulacak olan talimhane-i askerinin yeri ve özellikleri, alınacak talebelerin seçimi, yaşları ve sayıları, eğitimleri mezunların istihdamları ve talebenin kıyafetlerini ayrı ayrı maddeler halinde ele almıştı. Sunulan bu layihayı çok beğenen III. Selim bazı hususlar dışında birçoğunun uygulanmasını emretmişti²³. EbuBekir Ratip Efendi de, Sefaretnamesi'nde Avusturya'da subayların kimlerden ve ne şekilde seçildiklerini, nasıl yetiştirildiklerini, "Akademiya Enjeniyor" ve "Akedemiya Militer" gibi askeri okulları kaleme almış ve bu konuda bir talimhanenin gerekli olduğu üzerinde durmuştu²⁴.

Okulun ders programı önceleri basitti. Hatta okula alınan öğrenciler için bir de idadi kısmı açılmıştı. Ancak giderek düzeyi yükseldi, ödeneği arttırıldı. Haftada beş gün eğitim öğretim yapıyordu, iki gün de tatildi²⁵. Ders olarak ilm-i hesab (aritmetik), cebir, mesaha, gemi inşaatı, fenn-i derya (denizcilik), felekiyyat (astronomi), fenn-i resim, tertib-i asker, mimari ve hendese (geometri) okutuluyordu. Türkçe ve Fransızca için de ayrı öğretmenler tayin edilmişti²⁶.

2. Mühendishane-i Berri-i Hümayun Okulu

İlk zamanlar nerede kurulabileceği çok tartışma konusu olan Mühendishane-i Berri-i Hümayun 1795'te kurulmuştur²⁷.

Hasköy'deki Humbaracıların kışlasının yanına inşa edilen mühendishane binasına bir yıl sonra öğrenciler taşınmıştır. Bu binanın dar ve ihtiyacı göremez durumda olduğu görülünce Mühendishane hocası Abdurrahman Efendinin teklifiyle ve mevcut binanın genişletilmesinin mümkün olmadığı anlaşıncı Cephaneeye yakın 2500 zira genişliğindeki boş bir arsaya yeni bir bina yapılması kararlaştırılmıştır. Kadroları Tersane Mühendishanesinde bulunan yedi kara mühendisi buraya naklonularak Osmanlı'daki kara mühendislik eğitimi bir yerde toplanmıştır. Ve deniz talebelerinin haftada iki gün buraya gelip ders okumaları kabul edilmiştir²⁸. Mühendis okulu iki kat üzerine dört dersaneden

²³ Mustafa KAÇAR, "Osmanlı İmparatorluğunda Mühendishanelerin Kuruluşu" **Osmanlı**, C.VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.688.

²⁴ Faik Reşit UNAT, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1987, s.160.

²⁵ Yalçın BİLİM, a.g.m., s.238.

²⁶ Mustafa KAÇAR, a.g.m., s.693.

²⁷ KARAL, **Selim III'ün**, s.79.

²⁸ KAÇAR, a.g.m., s.689.

ayrıca muallimlere mahsus odalardan ve kütüphane ile matbaayı içeren bir binadan oluşmaktadır.

Humbaracılar Nazırı Mustafa Efendi nezaretinde, Hoca Abdurrahman Efendi ve iki halife, toplam üç kişilik kadro ile eğitime başlayan Mühendishane'ye İstanbul ve Taşra'dan talebe kaydına başlanmıştır. Mektebe kabul şartlarının başında 20 yaşını geçmemiş olması, bekar, güçlü, kuvvetli ve istidatlı olmaları ve mektebin nizamına tamamen uyacakları hususunda teminatları olması gerektiğine ve ailelerin dahi kimler olduğuna dikkat edildiği görülmektedir²⁹. Genç yaştaki talebeler 11 – 12 yaşında olsalar bile okula alındılar. Bunlardan bir kısmı lağımcı bir kısmı humbaracı, diğer bir kısmı da tersaneye bağlı mühendis olarak yetiştirildi³⁰.

Okul; istihkam, Humbara ve Mühendislik bölümlerinden oluşuyordu. Dersliklere, odalara ve bir kitaplığa sahip olan Mühendishane'ye giderlerini karşılamak için tımar ve zeamet verilmişti. Öğrencilerin kalem, kağıt ve kitap gibi ihtiyaçları okul tarafından karşılanmaktaydı. Burada önce aritmetik, geometri, güzel yazı, kompozisyon, resim, trigonometri, cebir, savaş tarihi, felsefe, coğrafya, astronomi ve Fransızca gibi dersler okutuluyor, uygulamalı savaş sanatı eğitimi verilmesi de okul programında yer alıyordu. Daha sonra okula askeri okullardan öğrencilerin alınacağı, yerli ve yabancı hocalardan bir öğretim kadrosunun oluşturulacağı ve öğrencilere burs verileceği bildirilyordu³¹.

Geniş bir nizam ortaya koyan Mühendishane-i Berr-i Hümayun Kanunnamesi ilmi, tedrisi, idari, mali ve personel durumu ile ilgili şartları kapsamaktadır. Bu kanunnamenin bazı maddeleri şunlardır :

“Hatt-ı Hümayun olan kanunum her harfî ile düstur bilinip tatbik edilecek, bunun dışında hareketten kaçınılacaktır, Hasköy'de ve Tersane-i Amire'de padişah tarafından yeniden yapılan Mühenishane de kara ve deniz fenleri, geometri, aritmetik ve coğrafya bilimleri yeniden daha fazlası ile okutulacaktır. Mühendishanenin kanun ve nizamlarına riayet etme hususunda evvela nazır, sonra katip, üçüncü olarak da hoca ve birinci halife mes'ul olacaktır. Bütün birliklerin nizamları sağlanacak ve yolsuzluklar olduğu vakit sadaret kethüdasına dilekçe ile bildirilecek. Bir mühendis bir yere tayin edilince gezdiği yerlerin haritasını yapacak, o haritalar Mühendishane'de toplanıp saklanacak zamanla tüm memleketin doğru olarak haritası çizilecektir. Her görevde masraflar ve yolluklar tamamen verilecektir. Kara mühendislerinin talim ve terbiye ve görevleri ile disiplin hususları evvela

²⁹ KAÇAR, a.g.m., s.690.

³⁰ KARAL, Selim III'ün, s.80.

³¹ BİLİM, a.g. m., s.239.

nazırlardan sonra hocadan sorulacaktır. Hoca ve halifelerin her zaman Mühendishane’de olmaları, Salı ve Cuma günlerinden başka işlerinden ayrılmayarak ders göstermeye devam etmeleri şarttır. Nazıra gereği icat eden edevat ve kitapların bildirilmesi nazırın bunları Babıali’ye sunması ve bu durumda gereken araçların hemen alınması fen kitaplarının da hemen basılması sağlanacaktır. Bundan böyle kanuna icap eden eklemelerin hatıra geldikçe yapılacağı³².

Kanunname’de mühendislere verilecek maaşlar ve diğer masraflarda teferruatıyla belirtilmiştir. Dördüncü kalfanın yıllık ödeneği 1.500, üçüncü kalfanın ki 1.750, ikinci kalfanın ki 2000 ve baş kalfanın ki 2.250 kuruştur. Buna karşılık dördüncü hocaların yıllık ödeneği 2.500, üçüncü hocaların 3000, ikinci hocaların 3500 ve baş hocaların 4000 kuruştur. Dördüncü sınıfa 220, üçüncü sınıfa 340, ikinci sınıfa 500 ve birinci sınıf öğrencilerine de 640 kuruş burs veriliyordu³³.

Mühendishane-i Berr-i Hümayun’un ilk hocaları Kırımlı Büyük Hüseyin, İshak, Abdurrahman, Sakıp, Yahya ve Ömer Efendilerdir. Bunlar batı dillerini ve müspet bilimleri iyi bilen dönemin en iyi hocalarıydı. Bunlardan en meşhuru İshak Hoca olup çeşitli kitapları yanında Matematik ve Tabii bilimlere ilişkin dört ciltlik “Mecmua-i ulum-i Riyaziye” adlı eseri Osmanlılara ilk kez Avrupa’nın yüksek Matematigini ve Modern Fiziğini getiren kitabıdır³⁴.

Askeri okullara çok önem veren padişah III.Selim, kendisi okula çeşitli bağışlar yaptığı gibi Avrupa’dan hocalar ve kitaplar istemiş ve bunun sonucunda Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden elemanlar ve kitaplar da gelmişti³⁵. En çok Fransa’dan kitap ve usta gelmişti bunun nedeni Fransa’nın askerlik sahasında ileri bir noktada olması ve III. Selim’in Fransa sempatisiydi. Okulda Fransızca, mecburi ders olarak okutulmuştur. Okul için istenen kitaplardan 400 ciltlik bir kütüphane kurulmuştur. Bu kütüphane harp sanatı hakkında, fizik, topçuluk, riyaziye, tahkimat gibi konular üzerinde yazılmış en mükemmel Fransız kitaplarını ihtiva etmekteydi³⁶.

Görüldüğü gibi, Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Avrupa usulüne uygun olarak kurulmuş olan bir Kara Harp Okulu’dur. Burada daha ziyade topçuluk, haritacılık ve istihkam öğretimi veriliyordu. İşleyiş yapısı ve sınıf geçme sistemi ile Osmanlı – Batı

³² Vaka-ı Cedid, s.37-58.

³³ Vaka-ı Cedid, s.57-58.

³⁴ Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997, s.126.

³⁵ BİLİM, a.g.m., s.239.

³⁶ KARAL, *Osmanlı*, s.70.

karışımı bir okul görünümündeydi³⁷. Okulda öğrenci sayısının daima sınırlı tutulması Mühendishanedeği eğitimin devlet içerisinde yaygınlaşmasını engellemiştir. Bunların eğitimleri yaklaşık olarak 15 yılda tamamlamaları da mühendislik eğitiminin Avrupa'daki gibi her yıl çok sayıda öğrenci yetiştirilememesine sebep olmuştur³⁸. Fakat az sayıda olmasına rağmen orduya önemli katkılar olmuştur. Örneğin, Mühendishanede yetiştirilen askerler Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında buraya sevk edilmiş ve başarı göstermişlerdir.

3. Tıp Eğitimi ve Tıp Okulu

Osmanlılarda hekimlik yapan kişiler usta çırak ilişkileriyle ustalarından bilgi ve deneyim kazananlar, bu konudaki çeşitli kitapları okuyanlar, Darülsıhha, Bimaristan, Darüşşifa, Darülafiye vs. gibi sağlık kurumlarında çalışan elemanlardı. Tıp öğretimi yapan ilk kurum Süleymaniye Medresesi içerisinde açılan Tıp medresesiydi. III. Selim devrinde Tersane'de donanma için bazı sağlık kuruluşları ve bunlardan olarak bir tıp bölümü kurulmuşsa da meydana gelen bir yangınla bunlar yanmıştı. Aynı dönemde 1805'de Osmanlı Devletinde Rum yurttaşları tarafından İstanbul'da kurulan Rum okulunun içerisinde bir de tıp bölümü açılmıştı. Padişah bu okula bir takım olanaklar yanında, arazisine, binalarına ve hocalarına dokunulmazlık sağlanmıştı³⁹.

Ocak 1807'de, III. Selim saltanatının son günlerinde çıkarılan bir nizamname ile İstanbul Tersanesi içinde bir Tıp mektebi kurulmuştur. Öğretim İtalyanca yapılacak ve yavaş yavaş Fransızca'ya geçilecekti. Yetiyecek tabipler donanma ile sefere çıkacaklardı. Bu teşebbüs Mayıs 1807'de Kabakçı isyanı yüzünden sönmüştür⁴⁰.

C. Kitap Tercümeleri ve Kitapların Çoğaltılması

Nizam-ı Cedit Devrinde Avrupa'ya öğrenci gönderilmedi ise de İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi büyük devletlerin başkentlerine gönderilen Osmanlı elçilik memurlarına gittikleri yerlerin dillerini ve gelişmelerini sağlayan bilgilerini öğrenmeleri için emir verildi. III. Selim devrinde gönderilmiş olan elçilerin yüzlerce sayfa tutan sefaretnameler yazıp saraya sunmalarının sebebi budur⁴¹.

Yalnızca devletlerarası ilişkilerini yürütmek ve Avrupa'nın durumunu takip edebilmek için değil yenilenme faaliyetleri için gerekli eserlerin kullanılabilmesi ve

³⁷ Emin YOLALICI, a.g.m., s.283.

³⁸ Mustafa KAÇAR, a.g.m., s.694.

³⁹ Yalçın BİLİM, a.g.m., s.240.

⁴⁰ Yahya AKYÜZ, a.g.e., s.127.

⁴¹ KARAL, Osmanlı, C.V., s.70.

tercümelerin yapılabilmesi için yabancı dillerin öğrenilmesi ve tercüman yetiştirilmesi çok önemliydi⁴².

Padişah, açılan teknik okullarda okutulmak, ordu ve donanmaya yarayacak önemli kitapların Türkçe'ye çevrilmesine ve bastırılmasına önem verdi. Bunun için ilk olarak duraklamış olan müteferrika matbaasına düzen verdi. Sultan düzenlediği müteferrika matbaasında Konstantin İpsilanti tarafından Türkçe'ye çevrilen Fenn-i harb, Fenn-i lağım ve Fenn-i muhasara kitaplarını bastırdı⁴³.

Yeni kurulmuş olan Üsküdar ve Mühendishane matbaasında basılan en önemli kitaplardan ilki 1793'te Londra'ya giden Mahmud Raif Efendi'nin Nizamı Cedid'i Avrupa'ya tanıtmak amacıyla yazdığı Fransızca "Tablea des nonueaux veglements "Empire Ottoman" isimli eseridir⁴⁴. Yine onun eserlerinden "Tuhfe-i Vehbi"de yayınlandı. Bu arada Van Kulu Lügatı'nın üçüncü baskısı yapıldı⁴⁵. Mütercim Asım Efendi'nin "Kamus'ü ve Burhan-i Kati"yi Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye çevirmesi Türk Kütüphanesi'nin zenginleşmesi yolunda önemli bir adım sayılabilir⁴⁶. III. Selim Türkçeye çevirttiği çeşitli kitapların devlet adamları tarafından okunup incelenmesini her fırsatta ifade etmiştir⁴⁷.

III. Selim döneminde Arapça, Farsça ve Fransızca'dan Türkçe'ye yeni eserlerin çevrilmesi ve yabancı dil öğrenen Türklerin yabancı dilde kitaplar yazmaya başlamaları Türk dilinin bir bilim dalı durumuna gelmesi yolunda önemli hareketlerdir⁴⁸.

III. Selim, gün gün olayların yazılması ve bunların kendisinden sonrakilere de kalmasına dikkat etmekte ve günlük olayların, bu işlere yatkın, yetenekli kişilerce yazılmasını arzu etmekteydi. "Merhum emmim gününde sene be sene yazılan vekayiden bir azı bunda kalmış. Merhumun gününde olan vekayileri bir kimseye ısmarlayup sahih olarak bir yere rabt ve bir tarih ettirüb tamamında tarafıma irsal edesiz ve benim zamanımda olan vakaları mahsusen bir erbabına ısmarlayup ve dikkat ederek zabt ettiresin. Sene be sene tarafıma gönderesin. Bakayım!"⁴⁹.

⁴² Kemal BEYDİLLİ, a.g.md., s.181.

⁴³ KARAL, a.g.e., s.68.

⁴⁴ Kemal BEYDİLLİ – İlhan ŞAHİN, Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e Dair Eseri, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2001, s.1.

⁴⁵ KARAL, a.g.e., s.69.

⁴⁶ Tayyib GÖKBİLGİN, "Nizam-ı Cedid", İ.A. C.IX, MEB Yaynevi, İstanbul, 1964, s.314.

⁴⁷ Yaşar YÜCEL, a.g.e., s.163.

⁴⁸ KARAL, a.g.e., s.69.

⁴⁹ Yücel ÖZKAYA, "III. Selim'in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları", OTAM, AÜ Basımevi, Ankara, 1990, Sayı 1 s.339.

Eğitim – ğretim ilmiye alanında yapılan bu çalışma ve gayretler sonraki ilmi yeniliklere bir basamak olmuştur. Fakat bu dönemde kıymeti anlaşılamamıştır. Ulema ve medreselerde ise istenilen düzenlemeler yapılamadığı gibi, yeniliklerden rahatsız olan ulema III. Selim'in tahttan indirilmesi için destekleyici rol oynamışlardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti tarihinde, III. Selim tarafından uygulanmaya çalışılan en geniş kapsamlı ıslahat olan Nizam-ı Cedid düşünce ve zihniyet bakımından, bütün gayretlere rağmen istenilen şekilde tam bir başarı sağlayamadı. Çünkü bu ıslahat, şekilde kalmış ve derinlere inememiş, özellikle düşünce ve davranışlarda bir düzen oluşturmamıştır.

Ulemadan birkaç kişi ile devlet görevlerinde bulunmuş kimselerden kurulan aydın bir zümre, Avrupa'nın fen ve teknikte ileri ve üstün hale geldiğine inanmıştı. Fakat ulemanın çoğu Nizam-ı Cedid'e düşmandı. Bu gibiler menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyerek, devletin karşılaştığı bütün güçlükleri Nizam-ı Cedid'i sebep olarak göstermişler ve Nizam-ı Cedid aleyhinde çalışmışlardır.

Diğer taraftan, Nizam-ı Cedid'in uygulanmasını sağlayacak görevli sayısı çok azdı. Sadrazam ve Şeyhülislam gibi en büyük makamlarda bulunanlar arasında da, padişahı ve yenilikçileri bu çalışmalarında samimi olarak destekleyenler hemen hemen yoktu. Nizam-ı Cedid tarafları olup da iş başında bulunanlar ise, kendilerine düşen görevi unutup, İstanbul'da saraylar yaptırarak zevk ve sefaya dalmıştır. III. Selim'in yakınları olan Valide Kethudası Yusuf Ağa, İbrahim Kethüda ve diğerlerinin servetleri bu dönemde daha da artmıştır. Padişahın memlekette ıslahat hareketlerinin gelişmesi, devletin kuvvet ve kudretinin artması için desteklediği kişiler bile kendilerine verilen görevleri unutarak, şahsi menfaatlerinden başka bir şey düşünmemişlerdir. Bunların hal ve hareketleri ise devlet idaresini işlemez duruma getirmiş, padişahın nüfuz ve otoritesini sarsmış ve III. Selim'e karşı bir düşüncenin doğmasına sebep olmuştur.

Ordu mensuplarında, özellikle yeniçeriler arasında Nizam-ı Cedid hareketine karşı baştan itibaren kuşku oluşmuştu. Kendilerine talim ve terbiye mecburiyeti konmasına, yani belli bir düzene konmak için sıkıya alınmalarından da memnun olmamışlardır. Bunların yanı sıra, ıslahat hareketlerinin, özü anlaşılamamış ve buna karşı cephe alınmıştır.

Bütün bu sebepler ve gelişmeler bir taraftan Nizam-ı Cedid yürütülürken diğer taraftan da halkı, devlet adamlarının çoğunu ve başta yeniçeriler olmak üzere mevcut

askeri ocakları Nizam-ı Cedid'e karşı düşman hale getirmiştir. Tüm bunlar Nizam-t Cedid' in geleceğini tehlikeye atmıştır.

Nitekim Edirne Olayı bu tehlikenin ilk büyük işareti olmuştur. Başta Sadrazam İsmail Paşa olmak üzere, Nizam-ı Cedid düşmanlarının kışkırtmaları ile Rumeli ayanları ayaklanarak Edirne'ye kadar gelmişler. III. Selim Osmanlı Rus savaşının başladığı, İstanbul üzerinde İngiliz tehdit ve baskısının arttığı bir zamanda, bir iç savaş tehlikesini göze alamayarak Nizam-ı Cedid ordusunu isyancıların üzerine göndermemiştir. 1807'de Kabakçı Mustafa İsyanı'nda III. Selim'in elindeki ordusuna rağmen savaşmaması onun ve ıslahatlarının sonunu hazırlamıştır. 1808'de de isyancılar tarafından öldürülmüştür.

Bilgili devlet adamlarının olmaması, çıkan savaş ve iç isyanların getirdiği ekonomik yük, modern öğretmen azlığı. Medreselilerin tepkisi. İdareciler arasında fikir birliğinin olmaması eğitimin gelişmesini önlemiştir. Eksiklerine rağmen modern eğitim kurumlarının temeli bu dönemde atılmıştır. Fakat bu okullar memur yetiştirmekten öteye gidememiştir.

Ordu ile ulema, memlekette toplumu karıştırmış ve faaliyet sahaları birbirinden ayrı olmasına rağmen, menfaatleri doğrultusunda devlete karşı birleşmişlerdir. Bu kargaşa sonucunda devletin yapı taşlarını oluşturan, güven veren, toplumda birleştirici rol oynayan birbiri için yaşayan kurumlar yine çözülerek bünyenin her parçası kendi başının derdine düşmüştür.

III. Selim dönemi ıslahatlarının sona ermesinde dış kaynaklı sebeplerinde etkili vardır. Birkaç asırdan beri uyuşamayan doğu- batı medeniyetinin çekişmesi bunların en önemlisidir. Çünkü III. Selim ıslahatı günümüz Türkiye'sinde hala tartışılan doğu-batı sentez ve mücadelesinin dönüm noktalarından birisidir. Osmanlı Devleti, İslam-Şark Medeniyeti'nin temsilcisiydi devlet Batı'ya yaklaştıkça batının tesiri; halkı, idari sistemi, ekonomiyi, ticareti olumsuz etkilemiştir.

Osmanlı Devletinin rakipleri olan devletler, Avusturya ve Rusya zaafından istifade ederek Osmanlı arazisini istilaya uğrattıkları gibi, gayri Müslim halkı tahrik ile devlete karşı kışkırtmışlardır. Bundan dolayı devlet isyan ve ihtilallerle karşılaşmıştır. Ortaya çıkan zaaf, başa geçenlerin itibar ve gücünü eksiltmiştir.

III. Selim dönemi yenilikleri kendinden önceki yeniliklerden daha bilinçli ve planlıdır. Batılılaşma hareketi şekil ve ruh bakımından da başlamıştır. Ancak plan ve program açısından olan hazırlık uygulamada tam gerçekleştirilememiştir. Yenilikler yüzeyde kalmış, derine inememiş, özellikle düşünce ve davranışlarda yeni bir şekil oluşturulamamıştır.

III. Selim'in yıllarca çaba gösterdiği Nizam-ı Cedid ıslahatı. Onun öldürülmesiyle istenen neticeyi verememiştir. Ama buna rağmen kalıcı bir Nizamı Cedid düşüncesi, yenilik ruhu ortaya çıkmış, son dönem Osmanlı Padişahları onu örnek alarak Nizmi-ı Cedid düşüncesinden ve acı tecrübesinden faydalanmışlardır. Şayet III. Selim XVIII. yüzyılın sonunda Nizam-ı Cedid ordusunu kurmasaydı 1826'da II. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmaya ve daha birçok yenilikler yapmaya cesaret edemezdi. Bu yenilik ruhu neticesinde Tanzimat ve Meşrutiyet ilan edilebilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKÇURA, Yusuf, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet – ÖZTÜRK Said, **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV, İstanbul, 1999.
- AKŞİN, Sina, **Türkiye Tarihi III**, Osmanlı Devlet 1600 – 1908, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- AKYILMAZ, Gül, “III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti”, **Türkler**, C.XII, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- BİLİM, Cahit Yalçın, “Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar” **Osmanlı**, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- BEYDİLLİ, Kemal, “İslahat”, **TDVİA**, C.XIX, İstanbul, 1999.
- BEYDİLLİ, Kemal – ŞAHİN İlhan, **Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e Dair Eseri**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2001.
- CEVDET PAŞA, Ahmet, **Tarih-i Cevdet**, Üçdal Neşriyat, I-XII, İstanbul, 1966.
- CEZAR, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÇADIRCI, Musa, “Ankara Sancağında Nizam-ı Cedid Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnamesi”, **Belleten**, XXVI / 141, T.T.K. Basımevi, 1972.
- ÇATALTEPE, Sipahi, “III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu”, **Osmanlı**, C.VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
-, “XIX. Yüzyıl başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu”, (Basılmamış Doktora Tezi, İÜ), İstanbul, 1989.
- ÇELEBİ, İlyas “Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri”, **Osmanlı**, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- DANIŞMAN, Zuhuri, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.II, Yeni Matbaa, İstanbul, 1993.
-, **Osmanlı Padişahları Serisi**, C.III, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1968.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.IV, Türkiye Basımevi. İstanbul, 1955.

- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.
- DEMİRCİ Akif, “**Nizam-ı Cedid fikrinin Doğuşu ve Osmanlı Siyaset Anlayışına Etkileri**”, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul, 1999.
- ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C.I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- EYİCE, Semavi, Batılılaşma (Mimari), **TDVİA**, İstanbul, 1999.
-, “Baruthane”, **TDVİA**, C.V, İstanbul, 1999.
- GENCER, Ali İhsan, “Bahriye”, **TDVİA**, C.IV, İstanbul, 1999.
-, “Osmanlı Türklerinde Denizcilik”, **Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı**, Ankara, 2001, I.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, “Nizam-ı Cedid”, **İA**, C.IX, MEB, İstanbul, 1988.
- GÖLEN, Zafer, “Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı : 118, 1999.
- HAYTA, Necdet, **XII. Yüzyıl Başlarından yıkılışa kadar Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.
- HEYET, **Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi**, CIII, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1978.
- HEYET, **Resimli – Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, C.V, Güven Basımevi, İstanbul, 1962.
- İNANCIK, Halil, **Osmanlı- Hanedan**, “III. Selim” C.XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.
- KAÇAR, Mustafa “Osmanlı İmparatorluğunda Mühendishanelerin Kuruluşu” **Osmanlı**, C.VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- KARAL, Enver Ziya, **Selim III.’ün Hatt-ı Hümayunları**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1942.
-, “Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, **Tanzimat I**, İstanbul, 1940.
-, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)**, C.V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1947.
-, **Selim III.’ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789 – 1807**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988.
- KARAMURSAL, Ziya, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989.

KOCA SEKBANBAŞI, **Hulasatül Kelam Fi Redd – il Avam**, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser, 1974.

KOÇU, Reşat Ekrem, **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981.

KOMİSYON, **Türk – İslam Ansiklopedisi**, “III. Selim”, C.V, Tercüman Neşriyat, İstanbul, 1982.

KUNT, Metin – AKŞİN Sina, **Türkiye Tarihi III**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Baruthane-i Amire”, **TDVİA**, C.V, İstanbul, 1999.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çevireni Metin Kıratlı), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991.

MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, “XIX. yüzyılın Başlarından Yıkılışa” (Çeviren; Server Tanilli), Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

NURİ PAŞA, Mustafa, **Netayic – ül Vukuat**, (Sadeleştiren : Neşet Çağatay), CI-IV, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

ÖZCAN, Besim, “Sultan III. Selim Devri Islahat Hareketleri”, **Türkler**, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

ÖZKAYA, Yücel, “III. Selim’in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları”, OTAM, AÜ Basımevi, Ankara, 1990, Sayı : 1.

....., **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

ÖZKUL, Osman, “III. Selim Döneminde Osmanlı Uleması ve Yenileşme Konusundaki Tutumları”, (Basılmamış Doktora Tezi, İÜ), İstanbul, 1996.

UÇAROL, Rıfat, “Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1839’a Kadar Osmanlı İmparatorluğu”, **D.G.B.İ.T.**, C.I-XIV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.

UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, T.T.K. Yay. Ankara 1987.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Tosyalı Ebubekir Ratıb Efendi”, **Belleten**, XXXIX / 153, T.T.K., Basımevi, Ankara, 1975.

....., “Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa”, **Belleten**, XXXIV / 154, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1975.

....., **Osmanlı Teşkilatlarından Kapıkulu Ocakları II**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1944.

....., “Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, **Belleten**, XXXV/138, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1971.

....., **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1984.

....., **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985.

ÜNAL, Uğur, **"III. Selim Dönemi Islahat Çabaları"**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara, 2003.

ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, Emel Yayınları, Ankara, 1977.

ÜZÜLMEZ, Abdurrahman, **"Osmanlı İmparatorluğunda Islahat Düşüncesinin Gelişimi (1718 – 1839)"** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara, 1994.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, MEB, İstanbul, 1993.

SANAL, Haydar, **"Batılılaşma (Musiki), TDVİA, C.V, İstanbul, 1999.**

SERTOĞLU, Mithat, **Türkiye'de Yenileşmenin Tarihçesi ve Tanzimat Devrimi**, İstanbul Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1973.

SHAW, Stanford, **"Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş"**, (Çeviren : M. Faruk Çakır), **Türkler**, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

SOFUOĞLU, Ebubekir, **"Sosyal Siyaset Açısından Genel Olarak ve Nizam-ı Cedid Dönemi itibariyle Osmanlı Düzeni"**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ), İstanbul, 1994.

TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi (Sultan Selim'in Mefkureciliği ve İnkılapçılığı)**, C.I, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1978.

VAKA-I CEDİD, Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar, Baskıya Hazırlayan: Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, **"Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devletinin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü"**, **Osmanlı**, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

YILMAZ, Kaşif, **"III. Selim'in Şair Kişiliğinin Yaşadığı Hayata, Devlet işlerine ve Osmanlı'nın Batılılaşma Politikasına Etkileri"**, **Türkler**, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

YOLALICI, Emin, **"XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim Kurumları"**, **Osmanlı**, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

YÜCEL, Yaşar, A. Sevim, **Türkiye Tarihi 4, Osmanlı Dönemi (1730– 1861)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1992.

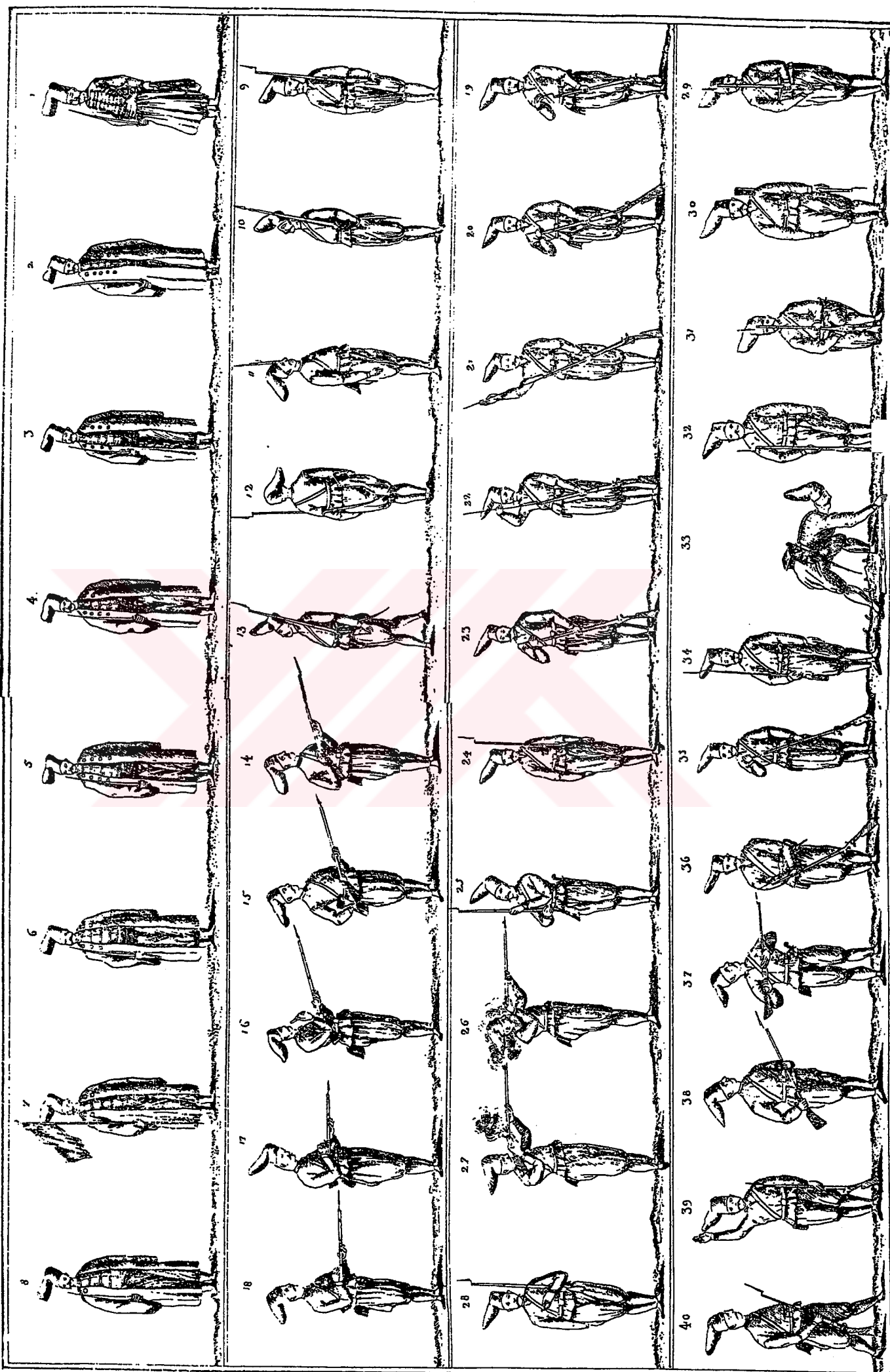

EKLER

Eklerdeki resim ve gravürler, Kemal Beydilli-İlhan Şahin’in “Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid’e Dair Eseri” adlı ve Yusuf Akçura’nın “Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri” adlı kitabından alınmıştır.

Selim III.
(Hayatı : 1761 - 1808, Hükümdarlığı : 1789 - 1807)

VII - BOSTANCI TUFENGCI'LERİ'NİN TALİMİNİ GÖSTERİR GRAVÜRÜN AÇIKLAMALARI

Zâbitân

- 1) Binbaşı
- 2) Kethuda
- 3) Beşeryüzbaşı (= Sağ veya Sol Kolağası)
- 4) Yüzbaşı (= Bölükbaşı)
- 5) Mülâzım Ağa
- 6) Alemdâr
- 8) Çavuş

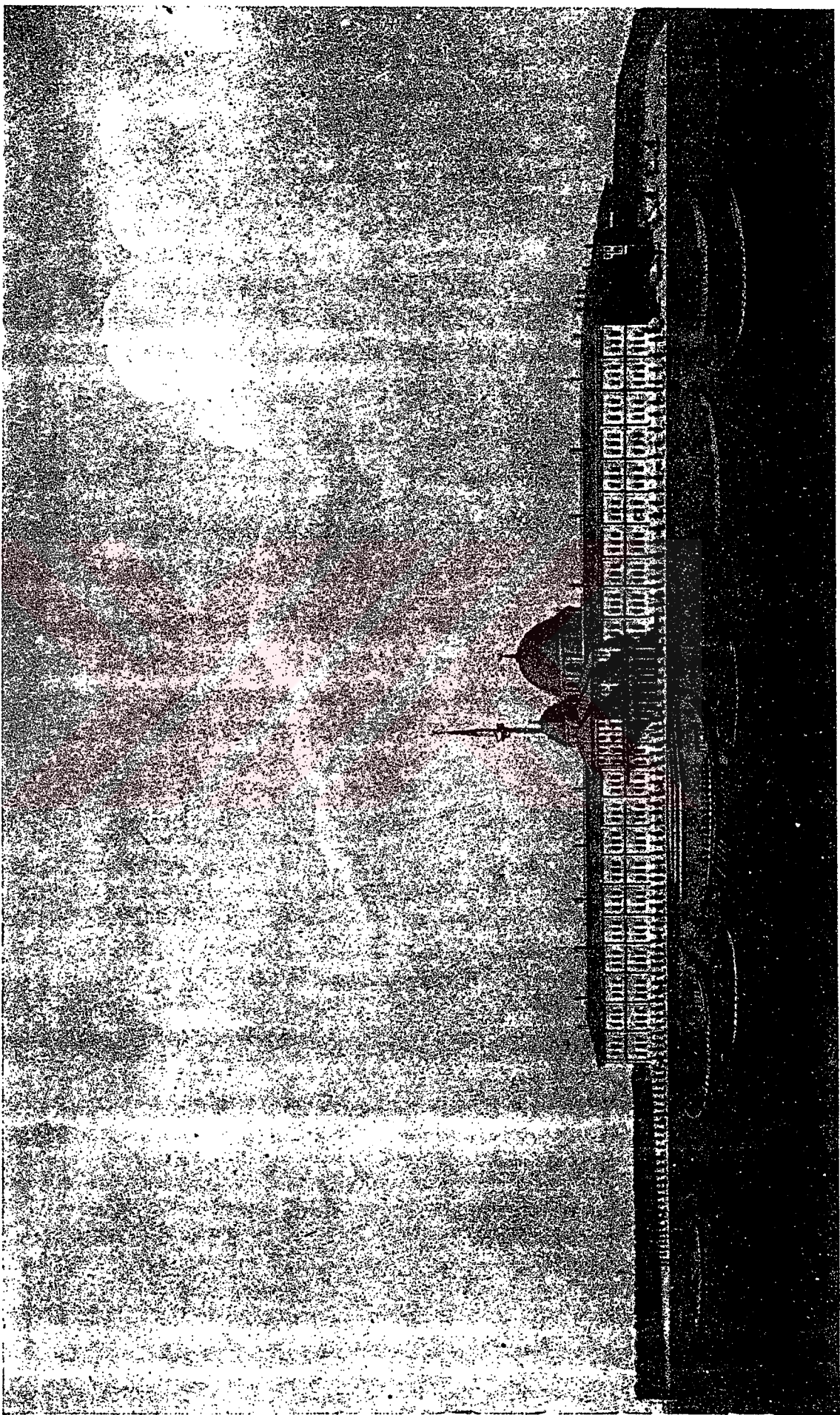
Neferâtın Tâlimi

- 9) Tüfeng omuza.
- 10) Tüfeng sol omuza.
- 11) Tüfeng sağ omuza.
- 12) Geriye dön.
- 13) İleri marş.
- 14) Tüfeng hazırla.
- 15) Fişeng çıkar.
- 16) Fişeng ısır.
- 17) Fişeng sür.
- 18) Tüfeng tavaşını kapat.
- 19) Tüfeng sola, doldur.
- 20) Fişeng namluya sür.
- 21) Tüfeng harbisi dışarı.
- 22) Doldur.
- 23) Harbi yerine.
- 24) Tamam, omuza.
- 25) Atışe hazır ol.
- 26) Nişan al.
- 27) Ateş.
- 28) Tüfeng kola.
- 29) Selâm dur.
- 30) Tüfeng omuza as.
- 31) Diz çök.
- 32) Rahat.
- 33) Tüfeng yatur.
- 34) Tüfeng sağ kola.
- 35) Süngü çıkar.
- 36) Süngü tak.
- 37) Tüfeng doğrult.
- 38) Süngüye davran.
- 39) İşaret.
- 40) Tüfeng sağ ele al.

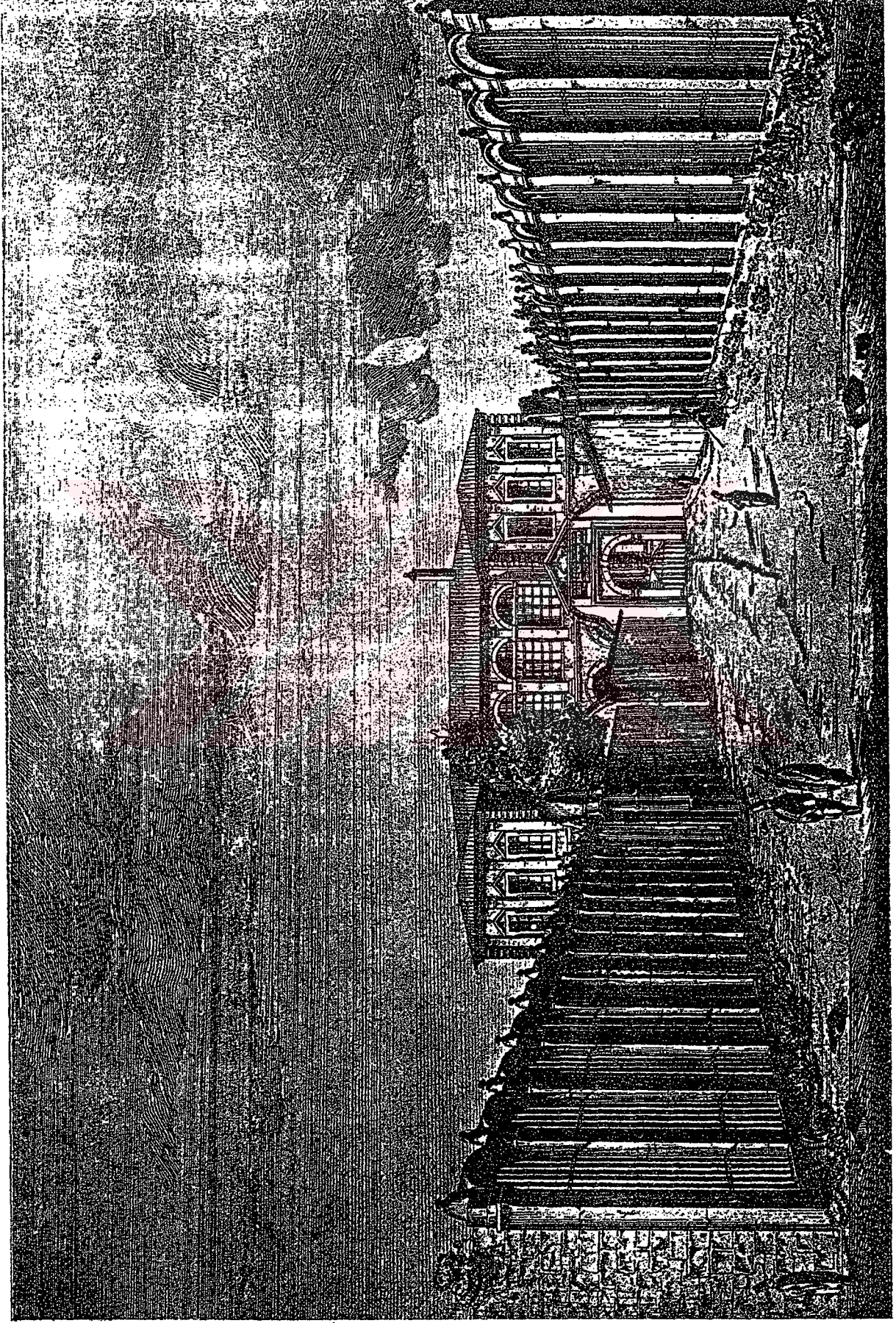

Levent çiftliğinde Nizamı cedid kışlası (1792)

(Mahmut Raif Efendinin *Tableau des Nouveaux Recléments de L'Empire Ottoman* adlı eserinden)

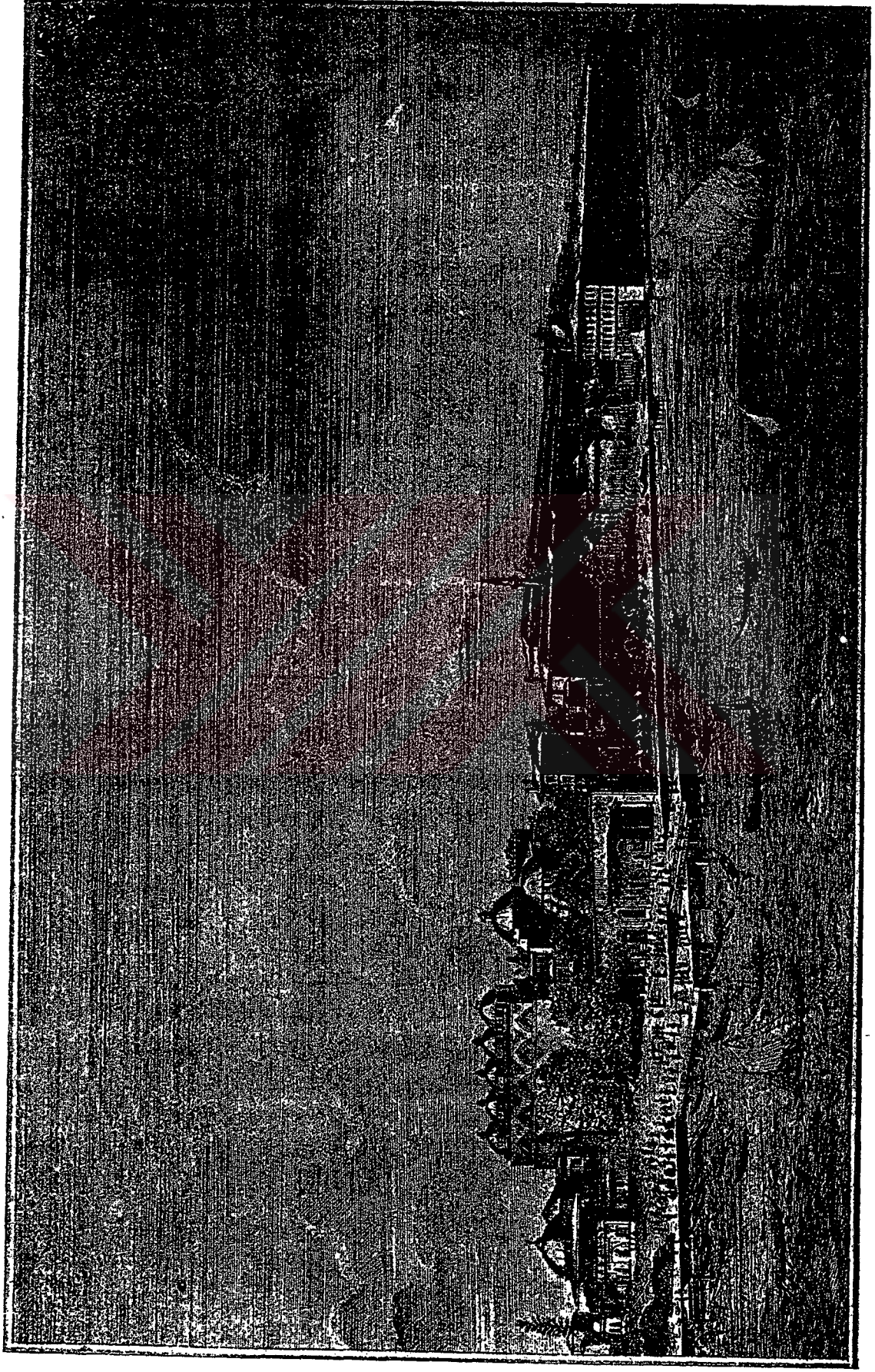

Selim III. ün Halıcıoğlunda inşa ettirdiği kumbarhane kışlası(1792)

Haliç tersanesi (1792)

Tophane'nin denizden görünüşü (1792)

(Mahmut Raif Eşendinin *Tableau des Nouveaux reglemens de L'Empire Ottoman adli eserinden*)

ÖZGEÇMİŞ

1981 Yılında Elazığ'da doğdum. İlkokulu Bandırma Cumhuriyet İlköğretim okulunda, Orta Okul ve Liseyi Bandırma İmam – Hatip Lisesinde okudum. 1999 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandım ve 2003 yılında bu fakülteden mezun oldum. Aynı yıl İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladım.

